

De Tak en de Bloesem

Quick scan inzake cultuureducatie in het primair onderwijs: kansen, knelpunten en financiële impulsen; voorbereidende rapportage ten behoeve van de taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs

Bestuur & Management Consultants
Leusden, april 2003
drs. H.J.M. Akkermans
B.E. Bijleveld
drs. K.A. Gill
drs. M.M. van Vulpen

INHOUD

		SAMENVATTING EN CONCLUSIES	3
HOOFDSTUK	1	INLEIDING	6
HOOFDSTUK	2	AANPAK VAN DIT ONDERZOEK	8
HOOFDSTUK	3	PRIMAIR ONDERWIJS EN CULTUUREDUCATIE; EEN VERKENNING	10
	3.1	Gegevens Basisonderwijs	10
	3.2	De positie van cultuureducatie en discussie over kerndoelen	10
	3.3	Professionele expertise cultuureducatie	12
	3.4	De vraag vanuit het basisonderwijs naar cultuureducatief aanbod	14
HOOFDSTUK	4	CULTUUREDUCATIE IN HET PRIMAIR ONDERWIJS; DE PRAKTIJK	16
	4.1	Het aanbod op de scholen	16
	4.2	Aanbieders van cultuureducatie voor het basisonderwijs	19
	4.3	Drie voorbeelden uit de praktijk	21
HOOFDSTUK	5	FINANCIËLE ASPECTEN CULTUUREDUCATIE IN HET PRIMAIR ONDERWIJS	26
	5.1	Algemene bekostigingssystematiek	26
	5.2	Leerlingafhankelijke programma's van eisen	27
	5.3	De personele bekostiging	28
	5.4	Overige eigen middelen van scholen	29
	5.5	Specifieke bijdragen van gemeenten	30
	5.6	Provinciale middelen	34
	5.7	Het huidige OC&W-budget 'Cultuur en School' bestemd voor het basisonderwijs	35
	5.8	Conclusie: gemiddeld beschikbare budgetten	36
	5.9	De kosten van kunsteducatie in het basisonderwijs	40
	5.10	Proeve van een kostenmodel	41
HOOFDSTUK	6	NAAR EEN RAAMPLAN CULTUUREDUCATIE PRIMAIR ONDERWIJS	43
	6.1	Randvoorwaarden en premisses	43
	6.2	De tak en de bloesem: structuur en projecten	44
HOOFDSTUK	7	NIEUWE IMPULSEN: FINANCIËLE INDICATIES	54
	7.1	Drie typen maatregelen	54
	7.2	Toelichting	54
BIJLAGE	1	LIJST VAN REFERENTEN	58
BIJLAGE	2	LITERATUUR	60

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

- 1) In de zogenoemde Enveloppenbrief aan de Tweede Kamer, november 2002, maakte de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OC&W) het regeringsvoornemen kenbaar om het programma 'Cultuur en School' te intensiveren. De regering wil doorlopende leerwegen in het onderwijs versterken. In dat kader wil het kabinet in 2004 als extra impuls voor cultuureducatie €2 miljoen structureel ter beschikking stellen, oplopend naar €6 miljoen in 2005. Deze impuls betreft onder meer het primair onderwijs waar thans in het kader van Cultuur en School geen middelen specifiek op zijn gericht. Ook met de instelling van een Taakgroep Cultuureducatie in Primair Onderwijs hebben de bewindslieden van het ministerie van OC&W te kennen gegeven ernst te maken met versterking van de cultuureducatie van jonge leerlingen.
- 2) Bestuur & Management Consultants (BMC) is via een aantal opdrachten, waaronder het projectmanagement 'Beroepskunstenaars in de Klas', betrokken bij het primair onderwijs. BMC heeft een quick scan verricht naar, met name, de financiële aspecten aan de voorgenomen intensivering van 'Cultuur en School'. Met het oog op de werkzaamheden van de genoemde Taakgroep heeft BMC in deze quick scan relevante data in kaart gebracht, kansen en knelpunten beschreven en typen maatregelen geïdentificeerd, voorzien van financiële indicaties.
- 3) Op de meeste scholen voor primair onderwijs vindt, uiteenlopend in vorm en frequentie, cultuureducatie plaats: binnenschools en/of buitenschools, actief en/of reflectief. Door de verhoogde belangstelling voor cultuureducatie in het voortgezet onderwijs is een relatieve, soms ook absolute achterstand ontstaan in het aanbod door kunst- en steunfunctie-instellingen aan het primair onderwijs. Veel gemeenten verstrekken subsidies om het aanbod van cultuureducatieve projecten in het primair onderwijs te helpen mogelijk maken. De verschillen tussen de gemeenten zijn evenwel groot. Dit is met name het geval tussen de grote steden enerzijds en de kleinere, plattelandsgemeenten anderzijds. De verschillen tussen de scholen onderling, hun gemeenten, de provincies en de onderscheiden culturele infrastructuur cumuleren tot een onwenselijk onderscheid in cultuureducatieve mogelijkheden voor leerlingen in het primair onderwijs en versterken bestaande achterstanden.
- 4) Cultuureducatie in het primair onderwijs heeft een intrinsiek belang, maar moet ook worden gezien als fundament voor het traject in het voortgezet onderwijs, inclusief het vmbo. De investeringen die daar worden gedaan krijgen een hoger rendement naarmate die basis beter wordt gelegd. Er zal sprake moeten zijn van inhoudelijke aansluiting: de doorgaande leerweg. De voorgenomen verhoging van €6 miljoen - waarvan overigens slechts een deel rechtstreeks is bestemd voor het primair onderwijs - is in dit verband, en gerelateerd aan het huidige budget Cultuur en School, beperkt te noemen.

- 5) De ruim 7.000 scholen voor primair onderwijs (basis- en speciaal basisonderwijs) laten een zeer verschillend cultureel profiel zien. Die differentiatie zal verder toenemen als de voorstellen van de Commissie Van Wijnen met betrekking tot de kerndoelen in het primair onderwijs worden overgenomen. Het kerngedeelte geeft dan minder ruimte voor (divers) cultuuraanbod, het differentieel deel eens te meer. De scholen kunnen zich ook op uiteenlopende wijze voor cultuureducatie toerusten: met eigen leerkrachten en vakdocenten, met behulp van professionele aanbieders (zoals die van het Kunstmenu) en al dan niet als een directe klant van de schouwburg, het museum of het orkest.
- 6) Met de metafoor 'De Tak en de Bloesem' bepleiten wij een goede samenhang tussen enerzijds structurele inbedding van cultuureducatie en de incidentele kunst- en erfgoedprojecten anderzijds. De school dient met betrekking tot cultuur over een eigen schoolplan, eigen visie en eigen regie te beschikken. De aanbodgerichte aanpak van veel kunstinstellingen is dan direct al minder bezwaarlijk: de school moet zelfstandig kunnen 'shoppen' uit het aanbod. Nog mooier: de school kan zelf de vraag articuleren in de richting van vraaggerichte aanbieders.
- 7) De kosten van de meeste cultuurprojecten zijn hoog. Als scholen hiervoor hun budget krachtens de zogenoemde Londo-norm inzetten (gemiddeld €4,— per leerling) kunnen zij maar beperkt uit de voeten. Veel gemeenten verdubbelen die inzet, sommige doen méér, andere minder. Komend onderzoek van VNG en Cultuurnetwerk.nl zal hierover gegevens verstrekken. In geringe mate wordt de eigen inzet verder aangevuld vanuit ouderbijdragen en sponsoring. Soms ook draagt de provincie rechtstreeks bij. Al met al zijn de verschillen tussen scholen te groot om een voor alle scholen een minimale basis te kunnen garanderen.
- 8) De impuls die het kabinet aan de cultuureducatie in het primair onderwijs wil geven versterkt een aantal aanwezige kansen. Wij noemen onder meer:
 - positieve implicaties van het advies van Wijnen;
 - aandacht voor cultuuronderwijs op een groot aantal Pabo's;
 - projecten als 'beroepskunstenaars in de klas';
 - nieuw arbeidsmarktbeleid, waaronder functiedifferentiatie in het onderwijs;
 - positieve aandacht voor primair onderwijs vanuit eerste en tweedelijns instellingen kunstzinnige vorming en vanuit kunstinstellingen.
- 9) Wij signaleren ook een aantal knelpunten waaraan de financiële impuls tegemoet zou moeten komen, zoals:
 - beperkte expertise en menskracht binnen het primair onderwijs;
 - de meeste Pabo's en overige lerarenopleidingen hebben nog onvoldoende te bieden;
 - cultuuraanbieders zijn nog te weinig op vraag van de scholen gericht;
 - de kosten van cultuurprojecten, inclusief vervoer en begeleiding, zijn voor veel scholen een obstakel.

- 10) Dit rapport onderzoekt de implicaties van mogelijke maatregelen. Het gaat dan om drie stromen van maatregelen, gericht op:
- versterking van de expertise binnen het onderwijs;
 - vergroting van het cultuuraanbod binnen het primair onderwijs, minimaal één cultureel project per jaar tot maximaal twee projecten;
 - versterking van het organiserend vermogen en van de samenhang tussen cultuur en onderwijs.

Wij denken in dit verband onder meer aan respectievelijk het faciliteren van uren voor coördinatie van cultuureducatief schoolbeleid (ontwikkeling en uitvoering). Deze uren ten behoeve van het schoolplan cultuur zijn nodig om cultuureducatie te verankeren in het onderwijsprogramma en een vraaggestuurde aanpak te verwezenlijken. Wij denken voorts aan het invoeren van een kortingsregeling voor scholen en het initiëren of versterken van plaatselijke/regionale knooppunten voor cultuureducatie in het primair onderwijs. Met het invoeren van de kortingsregeling moet het aantal projecten per jaar per klas op den duur minimaal kunnen verdubbelen.

- 11) Met de kortingsregeling (in zeker opzicht vergelijkbaar met een eerdere regeling ten behoeve van cultuurprojecten in het primair onderwijs) zou naar ons berekening circa €8,5 miljoen zijn gemoeid. Voor het faciliteren van uren voor cultuurcoördinatie en inkoop op alle scholen voor primair onderwijs is minimaal €14 miljoen nodig. De overige voorgestelde maatregelen vragen tezamen circa €5 miljoen. Wil de regering wezenlijk inzetten op intensivering van de cultuureducatie in het primair onderwijs dan vraagt dit derhalve op termijn zo'n €27 miljoen. Een doorgaande leerlijn in de verschillende onderwijsstadia wordt daarmee goed mogelijk. De thans voorgenomen €6 miljoen zou vooral het daadwerkelijke aanbod van kunst en cultuur ten goede moeten komen.

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

Met het actieplan 'Cultuurbereik' en met het project 'Cultuur en School' zet het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OC&W) al geruime tijd fors in op het versterken van de belangstelling van jongeren voor cultuur, in het bijzonder kunst en cultureel erfgoed, en op het slechten van drempels die vanuit het kunstaanbod juist voor jongeren worden opgeworpen. Met deze inzet lijkt een succesvolle ontwikkeling op gang te zijn gebracht. In het bijzonder in het voortgezet onderwijs is veel activiteit merkbaar. Door de invoering van de CKV-vakken en door het gebruik van vouchers bijvoorbeeld zijn er vele, gedifferentieerde wegen voor jongeren opengesteld¹.

Het basisonderwijs is hier tot dusverre slechts marginaal in meegegaan, al zijn er signalen in het veld en aanzetten in het beleid die op versterking duiden. Wij denken aan de mogelijkheden die kunstmagneetscholen, 'brede scholen' en naschoolse opvang aan de kunsteducatie bieden en ook aan initiatieven die door het ministerie van OC&W zijn genomen of worden ondersteund, zoals het project 'Beroepskunstenaars in de Klas', de projecten 'Kunst en Vliegwerk' in de grote steden en het Museumproject in Leiden. Het tempo en het bereik van dergelijke projecten liggen evenwel nog niet op een substantieel niveau. Uit de uitspraken van de meeste politieke partijen, zoals verwoord bij de laatstgehouden verkiezingen, blijkt de wens om cultuur met name voor jongeren toegankelijker te maken. Ook op gemeentelijk niveau wordt geïnvesteed in een voor jeugd en jongeren toegankelijk cultuuraanbod.

Er lijken, kortom, nieuwe kansen weggelegd voor cultuureducatie op de basisschool. Maar kortstondige impulsen zijn daartoe niet voldoende. Er is, juist in de combinatie met vrijheid en eigen initiatief ter plaatse, aandacht nodig voor randvoorwaarden en organisatie en niet in het minst, voor de financiële kant van de zaak. De regering heeft in een brief aan de Tweede Kamer voornemens tot uitdrukking gebracht om - ook in het primair onderwijs - tot structurele nieuwe impulsen te komen². En wel als volgt: (bedragen x €1 miljoen).

	2003	2004	2005	2006
Cultuur en School	0	2	6	6

Ook hebben de bewindslieden van het ministerie van OC&W een Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs ingesteld bestaande uit deskundigen op het gebied van onderwijs, cultuureducatie, cultuur en lokaal onderwijsbeleid. De taakgroep zal hen adviseren over de inhoudelijke aspecten van cultuureducatie in het primair onderwijs, gebaseerd op verschillende ambitieniveaus.

¹ Zie onder meer: Cultuur en School, T. Netelenbos en A.Nuis, SDU Den Haag, 1996. Vervolgotitie Cultuur en School, ministerie OC&W, 1999.

² Enveloppebrief, van de minister van OC&W aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 1 november 2002 (FEZ/BTA/2002/5615).

De taakgroep is ook gevraagd om aan te geven hoe de cultuureducatie het best kan worden vormgegeven en bewerkstelligd in een nauwe samenwerking tussen het onderwijs, de cultuursector en gemeenten.

Bestuur & Management Consultants (BMC) is via een aantal opdrachten, waaronder het projectmanagement 'Beroepskunstenaars in de Klas', betrokken bij het primair onderwijs. BMC heeft het ministerie van OC&W met het oog op het werk van voornoemde Taakgroep voorgesteld een quick scan te doen naar, met name, de financiële aspecten aan de voorgenomen intensivering van 'Cultuur en School'. Doelstelling van dit rapport is om, duidelijk te krijgen hoe de door het kabinet in te zetten middelen optimaal kunnen worden aangewend. Wij onderkennen daarin de aspecten die voor een structurele versterking van cultuur op de basisschool essentieel zijn en houden het oog gericht op de voorwaarden om een structurele verankering van cultuureducatie op de basisschool te garanderen. Ons rapport beoogt daarmee materiaal aan te reiken dat de Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs in haar verkenningen zal kunnen benutten.

AANPAK VAN DIT ONDERZOEK

Binnen de, in het vorige hoofdstuk, geformuleerde doelstelling staat de vraag naar de financiële mogelijkheden centraal. Welke geldstromen zijn thans aanwezig; hoe verhouden die zich tot de vraag(ontwikkeling) en tot de beleidsopties van het Rijk? Welke kosten zijn aan het kunstaanbod verbonden? Hoe kan matching van geldmiddelen plaatsvinden? Het gaat hier in eerste instantie om globale indicaties. Wij laten de mogelijke beleidsvarianten nu buiten beschouwing, omdat dit tot de vraagstelling behoort van de ingestelde Taakgroep Cultuureducatie en basisonderwijs³. Wel zullen wij een algemeen beeld schetsen van de actuele organisatie van de (ondersteuning van) de cultuureducatie voor zover dat rechtstreeks verband houdt met het primair onderwijs. Ook zullen wij in reactie op gesignaleerde knelpunten maatregelen voorstellen die door genoemde Taakgroep kunnen worden becommentarieerd, uitgewerkt, gevarieerd of van alternatieven binnen een zelfde categorie kunnen worden voorzien. Wij verschaffen een globaal beeld van het huidige aanbod, naar kwantiteit en waar mogelijk naar inhoud, dat voor de basisscholen op lokaal niveau beschikbaar is. De inventarisatie van een aantal 'best practices' vanuit de ervaringen in diverse gemeenten en met diverse instellingen draagt aan die indicatie verder bij.

Voor dit kortlopende onderzoek hebben wij ons gebaseerd op onder meer gesprekken met een aantal direct betrokkenen in het basisonderwijs, een korte vragenlijst onder representatieve grote en kleinere gemeenten en enkele provincies, gesprekken met velddeskundigen uit de wereld van de cultuureducatie (en vertegenwoordigers van het ministerie van OC&W⁴).

Bij het onderzoek, op basis van een aantal geselecteerde gemeenten, naar de gemeentelijke uitgaven voor cultuureducatie in het primair onderwijs stuiten wij op het lopende onderzoek in opdracht van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), uitgevoerd door Cultuurnetwerk Nederland, naar het cultuureducatieve beleid van Nederlandse gemeenten. Om overlap te voorkomen hebben wij ons daarom beperkt tot indicaties op grond van de binnengekomen antwoorden.

Op grond van bovenstaande analyse beschrijven wij in dit rapport tot waarnemingen met betrekking tot het gehele basisonderwijs in Nederland, tot indicatieve berekeningen, tot te onderzoeken premisses en tot conclusies en aanbevelingen met betrekking tot de besteding van de door de regering te reserveren gelden. Wij beperken ons tot het primair onderwijs. Het komt ons wenselijk voor om aansluitend ook het vmbo onder de loep te nemen, waar de cultuureducatieve achterstand nu ook op de agenda staat. Het gaat om groepen jongeren die voor de cultuureducatie een belangrijke doelgroep vormen.

³ Brief minister van OC&W aan de voorzitter en leden Taakgroep Cultuureducatie in het primair onderwijs, DK/CS/2002/64196.

⁴ Wij bedanken allen die met concrete informatie en met het verwoorden van visies een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit rapport.

Het begrip cultuureducatie hebben wij niet aan een nadere analyse onderwerpen, noch hebben wij ons de vraag gesteld welke projecten wel en welke niet binnen een al dan niet strikte definitie van dat begrip vallen. Dat leek ons binnen het gegeven kader minder relevant. Wellicht is ook dit een onderwerp waarover de Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs zijn licht wil laten schijnen.

HOOFDSTUK 3

PRIMAIR ONDERWIJS EN CULTUUREDUCATIE; EEN VERKENNING

In dit hoofdstuk behandelen wij achtereenvolgens:

Feitelijke gegevens over het basisonderwijs.

De plaats van cultuureducatie in het onderwijsprogramma (mede in relatie tot de kerndoelen).

De expertise waarover de scholen kunnen beschikken en de vraag naar cultuuraanbod vanuit de scholen.

3.1 Gegevens Basisonderwijs

In Nederland zijn 7.036 scholen voor basisonderwijs⁵, met een leerlingenpopulatie van circa 1.552.000. De gemiddelde vestigingsgrootte is 221. De gemiddelde schoolgrootte is in de afgelopen jaren flink toegenomen door de toename van het aantal leerlingen en de afname van het aantal scholen. Tussen de provincies en gemeenten bestaan grote verschillen in de gemiddelde schoolgrootte. De geringste vestigingsgrootte is in Friesland (128); in Zuid-Holland is 269 de gemiddelde grootte. In grote gemeenten is het gemiddeld aantal leerlingen per basisschool vaak meer dan 300. Zo heeft de gemiddelde basisschool in Haarlem gedurende het schooljaar 2001-2002 333 leerlingen. Van de scholen bevinden zich 1.587 vestigingen in de steden met meer dan 100.000 inwoners. In de overige gemeenten zijn tenslotte bijna 5.449 basisscholen gevestigd.

3.2 De positie van cultuureducatie en discussie over kerndoelen

Dit rapport is niet het kader om uitgebreid in te gaan op het inhoudelijke belang van cultuureducatie in het primair onderwijs. Wel is het op zijn plaats om te onderstrepen dat cultuureducatie (de kunsten, de media en cultureel erfgoed) niet alleen lesstof betreft, maar ook een benadering: een niet-cognitieve insteek die met ander lesaanbod, zoals taal, rekenen en aardrijkskunde valt te combineren.

Vanaf 1993 zijn de kerndoelen voor het primair onderwijs ingevoerd. In de kerndoelen is op hoofdlijnen omschreven wat leerlingen in elk geval op de basisschool moeten leren. Scholen worden sinds die tijd geacht hun onderwijsaanbod aan te passen aan de kerndoelen. Op welke wijze de scholen dat doen is niet voorgeschreven. De kerndoelen worden gezien als hulpmiddel om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren; zij geven helderheid over de inrichting van het onderwijs op school. In 1998 zijn de kerndoelen herzien.

⁵ Jaarboek onderwijs in cijfers, Kluwer, 2002.

De actuele situatie is dat voor het basisonderwijs twee typen kerndoelen worden onderscheiden:

Leergebiedoverstijgende kerndoelen.

Deze zijn gericht op het ontwikkelen en bevorderen van algemene vaardigheden.

Leerstofspecifieke kerndoelen.

Deze hebben betrekking op zes leerstofgebieden.

Nummer zes van deze leerstofgebieden is Kunstzinnige Oriëntatie. Dit leerstofgebied is onderverdeeld in tekenen en handvaardigheid, muziek, spel, bevordering van het taalgebruik en beweging. Het onderwijs is gericht op eigen vormgeving, beluisteren en beschouwen. In het vereiste schoolplan verantwoorden scholen op welke wijze zij in hun onderwijsaanbod invulling geven aan de kerndoelen en dus ook aan het leerstofgebied Kunstzinnige Oriëntatie.

Uit rapporten van de onderwijsinspectie en het Cito is inmiddels gebleken dat de huidige kerndoelen te weinig werking hebben naar de onderwijspraktijk. De formulering van de huidige kerndoelen is zodanig algemeen dat scholen hieraan weinig houvast ontleen bij de inrichting van het onderwijsprogramma. Ook is niet duidelijk welk beheersingsniveau gehaald moet worden.

In februari 2001 is de commissie Kerndoelen geïnstalleerd onder voorzitterschap van prof. dr. W.H.F.W. Wijnen (Commissie Wijnen). Deze commissie heeft de opdracht gekregen om een voorstel te ontwikkelen voor nieuwe kerndoelen die concreter en aansprekender zijn geformuleerd en helderheid bieden over het te behalen beheersingsniveau. Daarnaast is de commissie gevraagd op basis van nieuw geformuleerde kerndoelen aan te geven op welke wijze de scholen verantwoording moeten afleggen over hun onderwijsprogramma's. De commissie is gevraagd de kerndoelen te beperken tot die zaken die van wezenlijke betekenis zijn voor de kansen van kinderen op het succesvol vervolgen van de onderwijsloopbaan na het basisonderwijs. Door de kerndoelen te beperken krijgen de scholen ruimte om eigen keuzes te maken, zodat zij leerlingen meer maatwerk kunnen bieden.

De commissie Wijnen heeft begin 2002 haar advies uitgebracht met het rapport 'Verantwoording Delen; herziening van de kerndoelen in het basisonderwijs met het oog op beleidsruimte voor scholen'. De commissie maakt een onderscheid tussen een kerndeel en een differentieel deel. Het kerndeel omvat de voor alle scholen verplichte kerndoelen (de commissie suggereert dat hiermee 70% van de leertijd is gemoeid). In het differentieel deel (30% van de leertijd) kunnen scholen eigen keuzes maken, waarbij rekening gehouden kan worden met de leerlingenpopulatie, wensen van de ouders, de omgeving van de school, schoolspecifieke doelstellingen en de identiteit van de school. Kortom, achterstandsbeleid en/of schoolprofilering. Bij het formuleren van de nieuwe kerndoelen heeft de commissie afstemming gezocht met ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs. De commissie adviseert verder de kerndoelen te gebruiken als referentiekader bij publieke verantwoording.

De commissie Wijnen komt tot een ordening in zes leerstofgebieden. Bij het leerstofgebied kunstzinnige oriëntatie wordt kunst- en cultuurbeschouwing naast vormgeven en muziek genoemd.

Deze onderwerpen zitten in het kerndeel en zijn dus verplicht om opgenomen te worden in het onderwijsprogramma. Voor wat betreft andere kunstvakken, zoals dans en drama, is geen verplichting in het kerndeel opgenomen. Ditzelfde geldt voor cultureel erfgoed, waarvoor ook het leergebied oriëntatie op mens en maatschappij relevant is. Aandacht voor deze vakken is facultatief en valt in het differentieel deel.

De nieuwe opzet van de kerndoelen en de vrijheidsgraad die de scholen krijgen bij de inrichting van hun onderwijsprogramma's, sluiten goed aan bij de wijze waarop cultuureducatie in het voortgezet onderwijs is ingebed. Verwacht mag worden dat scholen die al stevig inzetten op cultuureducatie in hun onderwijs, met de herziening van de kerndoelen goed uit de voeten kunnen. Voor scholen die weinig prioriteit geven aan cultuureducatie bestaat de kans dat in de toekomst nog minder aandacht aan cultuureducatie wordt besteed. Scholen hebben zich overigens niet alleen te bezinnen op de cultuur als over te dragen vakinhoud, maar zeker ook als een invalshoek om met andere vakinhouden als taak of rekenen om te gaan en, niet in het minst, als bijdrage in de pedagogische ontwikkeling (zie de inleiding van deze paragraaf).

3.3 Professionele expertise cultuureducatie

De kwaliteit van aanbod van kunstzinnige en culturele vorming in het basisonderwijs wordt in hoge mate bepaald door de groepsleerkrachten. Van belang is te constateren dat de kunstpedagogische expertise van de groepsleerkrachten in de afgelopen decennia is afgenomen. Dit is een rechtstreeks gevolg van het beleid dat op de pedagogische academies is gevoerd. Momenteel hebben de Pabo's in cultuurpedagogisch opzicht weinig te bieden, al lijkt een kentering op gang te komen.

Inmiddels zijn achttien Pabo's betrokken bij een pilotproject 'Cultuur en School Pabo's'⁶, de helft in een 'erfgoed-stroom', de andere helft in een 'kunstenstroom'. Het zal evenwel nog enige jaren duren alvorens de resultaten hiervan merkbaar zijn.

De afgenomen cultuurpedagogische expertise bij leerkrachten in het basisonderwijs, is een van de redenen dat scholen veelvuldig een beroep doen op externe deskundigheid. Dat geschiedt dan vooral bij steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming en cultuureducatie. Minder bij de schoolbegeleidingsdiensten, want daar is de specifieke kennis van kunst- en cultuureducatie doorgaans niet of slechts beperkt aanwezig. Een enkele instantie zoals CED te Rotterdam biedt scholen hulp aan bij het ontwikkelen van een visie op kunstzinnige oriëntatie, het uitzetten van een leerlijn of de keuze voor en het invoeren van een kunstmethode. Soms ook, zoals in de stad Groningen, draagt de onderwijsbegeleidingsdienst, in een samenwerkingsverband met Muziekschool en Kunstencentrum, bij aan het aanbieden van producten/producties. Over het algemeen missen onderwijsbegeleidingsdiensten blijkbaar de expertise om aan de begeleidingsvraag met betrekking tot kunsteducatie te voldoen.

⁶ Nieuwsbrief Pabo's en Cultuur, Utrecht, november 2002 en Website <http://pabo.cultuurenschool.net>.

Wel zijn er mogelijkheden voor samenwerking met de steunfuncties. Hierbij valt te denken aan pedagogisch/didactische begeleiding door de begeleidingsdienst en hulp bij het ontwikkelen van lesmateriaal.

Een aantal scholen maakt gebruik van kunstvakleerkrachten die gespecialiseerd zijn in een kunstvak. Het aantal kunstvakleerkrachten is evenwel beperkt en er is bovendien een trend waarneembaar in de richting van multidisciplinair cultuuronderwijs (ckv), inclusief cultureel erfgoed, waarin een andere, bredere expertise wordt gevraagd. In hun behoefte aan inhoudelijke ondersteuning maken scholen veelvuldig gebruik van het aanbod van zogenoemde steunfunctie-instellingen, die cultuureducatieve projecten samenstellen en aanbieden aan het basisonderwijs, bijvoorbeeld in de vorm van 'Kunstmenu's'. Bij deze steunfunctie-instellingen zijn gespecialiseerde consultants kunstzinnige vorming werkzaam, die de groepsleerkrachten kunnen ondersteunen bij het opzetten en uitvoeren van kunstlessen en oriëntatie op cultureel erfgoed.

De activiteiten van de steunfunctie-instellingen zijn over het algemeen sterk aanbodgericht van aard. Naast de provinciale steunfunctie-instellingen voor kunsteducatie en voor cultureel erfgoed zijn er (steeds) vaker ook op lokaal niveau eerstelijnsinstellingen met een onderwijsondersteunende opdracht.⁷ Gelet op de eigen regie van de scholen en de groeiende behoefte om ook de cultuur-educatie in de eigen school op maat te organiseren, zullen de steunfunctie-instellingen hun aanbod moeten aanpassen en meer vraaggestuurd gaan werken. Zo lijkt er geleidelijk aan minder behoefte aan disciplinespecifieke consultants en zullen de kant-en-klare projectpakketten plaats moeten maken voor projecten op maat, aansluitend bij de sfeer en initiatieven van de school en bij specifieke accenten die in het schoolplan worden gelegd.

Ter aanvulling op de kunst- en cultuureducatie in het basisonderwijs heeft het ministerie van OC&W een project geïnitieerd dat kunstenaars wil stimuleren om het projectmatig werkzaam te zijn in het basisonderwijs. Scholen blijken de directe confrontatie met kunst en cultureel erfgoed, naast of in de plaats van de vakdocenten, op hoge prijs te stellen. Het project 'Beroepskunstenaars in de Klas' biedt bijscholing van kunstenaars aan en stimuleert de inzet van deze kunstenaars op de scholen.

Het project is in 2002 van start gegaan in Amsterdam, Enschede, Groningen, Tilburg en Rotterdam. Een kleine 80 kunstenaars (allen in de WIK-regeling) is er bij betrokken. In 2003 wordt het project verder uitgebreid naar andere steden en landsdelen, en zo mogelijk ook naar niet-WIK-kunstenaars⁸.

⁷ Zie bijv. Ensink, Van Hoorn, Vogelesang: Kunsteducatie in Handboek Cultuurbeleid, Den Haag, 2001

⁸ Infobulletin Beroepskunstenaars in de Klas, Amsterdam, januari 2003.

De ervaring met culturele educatie voor multiculturele doelgroepen, met multicultureel aanbod en met multidisciplinaire projecten is, in weerwil van de opvallende ontwikkelingen op deze terreinen, nog beperkt. Afgezien van de kwantiteit laat de cultuureducatie dus ook in kwalitatief opzicht duidelijke behoeftes zien.

3.4 De vraag vanuit het basisonderwijs naar cultuureducatief aanbod

Ook los van de huidige kerndoelen en de door de commissie Wijnen voorgestelde wijzigingen daarin vinden veel scholen een structurele inbedding van cultuureducatie van belang. Zoals een schooldirecteur dat verwoordt: 'omdat het past bij onze missie: het tot bloei laten komen van ieder individueel kind. Sommige kinderen komen juist in dit soort vakken tot bloei'⁹.

Uit de antwoorden van de door ons ondervraagde schoolbesturen en -directies blijkt dat men cultuureducatie een duidelijke positie in het schoolplan wil geven en dat het cultuureducatieve aanbod van bijvoorbeeld de steunfunctie-instellingen daarop hoort aan te sluiten. Het advies van de Schoolbegeleidingsdienst kan daar een rol bij spelen. Over de kwaliteit van het cultuureducatieve aanbod als zodanig toont men zich veelal tevreden, met dien verstande dat het aanbod beter afgestemd moet zijn op de specifieke omstandigheden van de school. Een situatie waarbij de school zorgdraagt voor een structurele en planmatige inbedding van cultuureducatie in haar onderwijsprogramma's en de aanbieders van cultuureducatie hierop inspelen met op maat gesneden projecten, lijkt het meest wenselijk. In het aanbod van cultuureducatieve projecten is zeker ook ruimte voor onorthodoxe, onverwachte en in zeker opzicht ongevraagde projecten. Men verwelkomt projecten door niet bevoegde, maar wel competente deskundigen, zoals kunstenaars en medewerkers van musea.

De projecten worden in direct contact met de aanbieder ingekocht, dan wel door bemiddeling van een steunfunctie-instelling. Een aantal ondervraagden wijst op het knelpunt van de beschikbare middelen. De Londo-norm wordt volstrekt ontoereikend geacht. De scholen worden met hoge kosten geconfronteerd, waaronder die van entrees en groepsvervoer. Men heeft niet de verwachting dat de lump sumfinanciering de scholen tot meer afname van cultuuraanbod zal brengen: de totale financiële ruimte zal niet stijgen en bij bezuinigingen vallen de uitgaven voor kunst en cultuur sneller af.

Sommigen pleiten voor méér vakleerkrachten. Daar pleit echter ook het een en ander tegen¹⁰. De commissie Wijnen heeft in zijn rapport hier overigens ook geen pleidooi voor gehouden. Gaat het om de kwantitatieve behoeftes van scholen, dan is daar geen eenduidig antwoord op te geven. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat een meerderheid van de scholen aan cultuureducatieve projecten meedoet. Als men de norm niet te hoog stelt zou men de huidige praktijk dus al een voldoende kunnen geven. De commissie Wijnen hanteert evenwel een norm van gemiddeld één dagdeel per week culturele vorming.

⁹ Zie verder ook: 'De rol van cultuureducatie bij het bevorderen van culturele diversiteit in het primair onderwijs' Cultuurnetwerk.NL, Utrecht 2002.

¹⁰ Bijvoorbeeld het risico dat de groepsleerkrachten daardoor aan betrokkenheid verliezen. Ook zouden scholen voor één of meer specifieke disciplines moeten kiezen indien de vakleerkracht geen brede ckv-docent is.

Gesteld dat daar per klas toch jaarlijks minimaal één of twee projecten in passen, wil cultuuronderwijs met cultuurconfrontatie samengaan, dan wijkt de praktijk veelal van de norm af.

Samenvattend:

Wij spreken bij het basisonderwijs over ruim 7.000 scholen met ruim anderhalf miljoen leerlingen. Kunst en cultuur komen daar aan de orde, onder meer binnen het kader van de huidige kerndoelen. Er is niet veel ruimte om in positieve zin van het gemiddelde af te wijken. Wellicht brengen de nieuwe, door de Commissie Wijnen voorgestelde, kerndoelen méér vrijheid van handelen. De eigen cultuurexpertise op de scholen is beperkt en is de afgelopen jaren eerder afgenomen dan toegenomen. De scholen kunnen wel terugvallen op steunfunctie-instellingen. Er is een duidelijke vraag van scholen naar cultuureducatief aanbod, zeker ook met een rechtstreekse relatie naar kunstenaars en cultuurinstellingen.

CULTUUREDUCATIE IN HET PRIMAIR ONDERWIJS; DE PRAKTIJK

In dit hoofdstuk beschrijven wij in grote lijnen de praktijk in het primair onderwijs. Allereerst op de reguliere scholen. Daarnaast biedt de brede school, maar zeker niet als automatisme, extra mogelijkheden voor cultuureducatie; de kunstmagneetschool profileert zich daarmee.

De scholen kunnen worden bediend door steunfunctie-instellingen, lokaal, regionaal, op het gebied van cultuur en daarnaast rechtstreeks door de culturele instellingen. Tenslotte geven wij in dit hoofdstuk een inkijk in drie voorbeelden uit de praktijk: in de gemeenten Doetinchem, Doorn en Amstelveen.

4.1 Het aanbod op de scholen

4.1.1 Aard en omvang

In de kerndoelen wordt de Kunstzinnige oriëntatie¹¹ vertaald in ‘beweging’, ‘spelbevordering en taalgebruik’, ‘muziek, tekenen en handvaardigheid’.

In 1998 is in opdracht van het ministerie van OC&W inventariserend onderzoek gedaan naar Cultuur en School, onder andere in het basisonderwijs¹². Uit dit onderzoek blijkt dat gemiddeld 12% van de wekelijkse lessen aan Kunstzinnige Oriëntatie wordt besteed, maar dat er grote verschillen zijn tussen de scholen. Een kwart van de scholen besteedt gemiddeld twee van de 25 klokuren of minder, aan kunstvakken en 20% besteedt hieraan gemiddeld vier klokuren of meer. Bij de verdeling van de tijd over de kunstvakken blijkt de meeste tijd te worden besteed aan de beeldende vakken tekenen en handvaardigheid (60%) en vervolgens aan muziek (24 %) en dan aan drama (9%), dans (6%) en audiovisuele vorming (4%). Kennismaking met cultureel erfgoed komt in dit onderzoek niet specifiek naar voren; in een recentere onderzoek van Cultuurnetwerk Nederland scoort cultureel erfgoed juist opvallend hoog¹³. De gesprekken die wij in het kader van dit onderzoek met schooldirecties hebben gevoerd, geven aan dat dit beeld nog steeds actueel is.

Hoewel het actieve deel voorop staat, dat wil zeggen dat kinderen zelf actief met kunst zijn (productieve activiteiten), blijkt de receptieve cultuureducatie op de basisscholen toe te nemen. Bij de receptieve cultuureducatie gaat het om het kijken naar, beleven van en oordelen over de kunstuitingen, monumenten of andere cultuurdragers. Het aangehaalde inventarisatie-onderzoek uit 1998 laat zien dat van de basisscholen 84% één of meer culturele activiteiten kent in de school en 95% organiseert één of meer culturele activiteiten buiten de school.

¹¹ Dit is de term die in de Kerndoelen wordt gehanteerd.

¹² Inventarisatieonderzoek Cultuur en School; deel 2: cultuureducatie op PO en VO; maart 1998.

¹³ Cultuurnetwerk Nederland, De Rol van Cultuureducatie bij het bevorderen van culturele diversiteit in het primair onderwijs, Utrecht, 2002, pagina 15.

De meest voorkomende activiteit in school is een toneel- of poppentheatervoorstelling; de meest voorkomende activiteiten buiten school zijn museumbezoeken en bezoeken aan een toneelvoorstelling. Het gemiddelde aantal activiteiten op school (zowel productief als receptief) bedraagt 8,5 per schooljaar. Ook in dit opzicht zijn er grote verschillen tussen scholen. Zo blijken de traditionele vernieuwingsscholen zoals Montessori, Jenaplan, Vrije School en Dalton een hoger gemiddelde aan culturele activiteiten te kennen, terwijl bijvoorbeeld de Islamitische scholen en scholen op Reformatorische grondslag het laagste gemiddelde kennen. Het beeld over aard en omvang van kunstactiviteiten in het basisonderwijs, zoals geschetst in het inventarisatieonderzoek is naar onze indruk nog steeds actueel.

Zoals gezegd blijkt de mate waarin basisscholen aandacht schenken aan culturele oriëntatie fors te verschillen. Onderstaand gaan wij in op twee ontwikkelingen die vanuit cultuureducatie oogpunt interessant te zijn: de opkomst van de Brede Scholen en het fenomeen van de Kunstmagneetscholen.

4.1.2 Reguliere basisscholen

Wij vatten eerst nog kort de situatie samen op de reguliere basisscholen. Bij reguliere basisscholen zal het aanbod van kunstvakken en erfgoedlessen onderling zeer verschillen. Dat bleek uit het in 1998 gehouden onderzoek van Haanstra/Van Hoorn/De Groot¹⁴. Er is groot verschil in het aantal klokuren dat aan de kunstvakken wordt besteed, er is verschil tussen de disciplines in de mate van aandacht en er is verschil in de inzet van vakdocenten. Bij eigen culturele activiteiten (voorbeeld: musical) wordt vaak gebruik gemaakt van professionele begeleiding van buiten de school.

Van het aantal activiteiten per school gaven de onderzochte scholen het volgende beeld te zien:

Activiteiten per schooljaar per school (dus niet per groep of leerling!)

Receptieve activiteiten binnenschools	2
Receptieve activiteiten buitenschools	3,5
Productieve activiteiten binnenschools	3
Totaal gemiddeld per jaar per school	8,5

Bij een gemiddelde van tien klassen per school zou het gemiddelde aantal activiteiten per klas minder dan één project per jaar zijn, zij het dat sommige activiteiten door méér klassen tegelijk worden gevolgd.

¹⁴ Haanstra, Van Hoorn, De Groot, Inventarisatie-onderzoek 'Cultuur en School', deel 2: Cultuureducatie op basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs, Utrecht 1998.

4.1.3 De Brede School

De Brede School kent in Nederland vele vormen. Dit is onder andere af te leiden uit de vele namen die de ronde doen. Met termen als vensterschool, verlengde schooldag, open wijkschool en de communityschool bedoelt men vaak hetzelfde. Een goede definitie geven van het begrip Brede School lijkt dan ook praktisch onmogelijk. Ook de motieven voor het starten van een Brede School zijn verschillend:

- vergroting van onderwijskansen van kinderen uit achterstandsgroepen;
- verbreding van het aanbod van de school met culturele en sportieve activiteiten;
- versterking van de sociale binding en vergroting van sociale vaardigheden;
- het verbreden van de zorg- en buurtfunctie van de school;
- het realiseren van voor- en naschoolse opvang;
- de Brede School als multifunctioneel gebouw rond de onderwijsfunctie;
- de Brede School als onderwijs en educatievoorziening voor jeugdigen en volwassenen (communityschool);
- de Brede School als resultaat van intersectoraal beleid.

Wel is duidelijk dat de voornaamste doeleinden van de Brede School het vergroten van de ontwikkelingskansen van kinderen en het bevorderen van cohesie zijn. In de Brede School werken de onderwijsinstellingen veelal samen met welzijns- en cultuurinstellingen. In de praktijk blijkt de ontwikkeling Brede School mogelijkheden te bieden voor cultuureducatieve projecten buiten en vaak in aansluiting op de reguliere lessen. Hiermee is niet gezegd dat de Brede School een automatische aansluiting biedt op een breder dan wel dieper pakket aan cultuureducatie.

4.1.4 De Kunstmagneetschool

De Kunstmagneetschool past binnen de filosofie van de Brede School. Het is een voorbeeld hoe scholen strategisch samenwerkingspartners zoeken. Een instantie zoals Het Koorenhuis (Den Haag) brengt de veelal onbekende kunst- en cultuurwereld de school binnen. Ook buiten het reguliere rooster kan de school laten zien Kunstmagneet te zijn, bijvoorbeeld door ouders of de buurt bij projecten te betrekken. Cultuur wordt dan een middel om de school steviger te wortelen in de buurt. Het Haagse kunstmagneetmodel¹⁵ bijvoorbeeld biedt kinderen een breder scala aan ontplooiingskansen door naast het taal- en rekenonderwijs ook structureel kunst- en cultuureducatie toe te passen. De magneetvakken zijn een vast onderdeel van het schoolcurriculum. Leerlingen ontwikkelen kennis, vaardigheden en gevoel voor kunst, zowel onder schooltijd als facultatief buiten schooltijd. Talentvolle leerlingen worden gestimuleerd door te stromen naar vervolgonderwijs en naar amateurkunstbeoefening. Als het Haagse kunstmagneetmodel volledig wordt uitgevoerd krijgen de leerlingen van groep een tot en met acht gemiddeld eens in de twee weken les op een substantieel niveau.

¹⁵ Zie www.Koorenhuis.nl.

Kunstmagneetschool 'De Notenkraker' te Amsterdam, als tweede voorbeeld, heeft reeds vanaf 1994 het concept omarmd. In de afgelopen jaren is het bestaande concept tegen het licht gehouden en aangepast. De school streeft naar een integratie van de kunstvakken door middel van een thematische aanpak. Tevens is de school bijzonder actief in het opzetten van een Brede School in samenwerking met andere buurtscholen en het realiseren van een verlengde schooldag met cultuur, sport en ICT als thema's. In en na schooltijd - ook in vakanties - zijn er culturele mogelijkheden voor leerlingen en hun ouders. Om genoemde activiteiten te organiseren maakt de school een bewuste keuze om een groot gedeelte van het schoolbudget te besteden aan de inzet van vakleerkrachten. Daarnaast maakt de school ook gebruik van gesubsidieerde projecten zoals deze door de Amsterdamse bemiddelingsorganisatie Kunstweb worden aangeboden.

4.1.5 Speciaal basisonderwijs

In onze rapportage besteden wij geen specifieke aandacht aan het speciaal basisonderwijs. Hoewel het niet uitgesloten is dat het speciaal basisonderwijs extra uitgaven moet doen voor het toepasselijk(er) maken van aanbod van kunst en cultureel erfgoed zijn de daarmee gemoeide bedragen vermoedelijk relatief gering ten opzichte van de totale uitgaven die wij in kaart trachten te brengen. Niettemin achten wij het zinvol dat de Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs wel aandacht schenkt aan de inhoud van cultuureducatie in het speciaal basisonderwijs.

4.2 **Aanbieders van cultuureducatie voor het basisonderwijs**

Het 'Inventarisatieonderzoek Cultuur en School; deel 1 aanbod cultuureducatie'¹⁶ bevat een uitgebreide analyse van de infrastructuur voor cultuureducatie in ons land. Onderstaande omschrijving van het aanbod cultuureducatie voor het basisonderwijs is in belangrijke mate aan dit onderzoek ontleend, waar nodig met een actualisering.

4.2.1 Steunfunctie en kunstbemiddeling

Nederland telt ongeveer 30 steunpunten kunstzinnige vorming met consulenten die vooral het primair onderwijs ondersteunen met informatie, advisering, cursussen en begeleidingsprogramma's voor leerkrachten. Deze steunfunctie-instellingen bemiddelen tevens bij onder andere theatervoorstellingen, concerten, film en tentoonstellingen tussen aanbiedende culturele instellingen en het onderwijs. Naast de circa 30 steunfunctie-instellingen is er een beperkt aantal instellingen die uitsluitend deze laatste taak verrichten. Deze instellingen worden kunstbemiddelaars genoemd. Een klein deel van deze kunstbemiddelaars is verbonden aan een centrum voor kunstzinnige vorming, maar de meerderheid is zelfstandig.

¹⁶ Haanstra, Van Hoorn, De Groot, Inventarisatie-onderzoek 'Cultuur en School', deel 1: Aanbod Cultuureducatie, Utrecht 1998.

De laatste jaren hebben de meeste steunfunctie-instellingen en kunstbemiddelaars meer samenhang gebracht in hun projectenaanbod in de vorm van de zogenoemde Kunstmenu's. Ook hebben zij het cultureel erfgoed in hun aanbod geïntegreerd, soms met behulp van specifieke consultants op dit gebied.

De overheden van de provincies en de grote steden hebben de verantwoordelijkheid voor de steunfunctie-instellingen en de bemiddelaars in hun gebied. Er is een tendens waarneembaar waarbij instellingen voor kunstzinnige vorming in middelgrote steden ook steunfunctie- en kunstbemiddelingstaken op zich nemen voor het eigen verzorgingsgebied. Dit is bijvoorbeeld het geval in Amersfoort en Zwolle. Tussen de provincies bestaan grote verschillen in structuur en volume van de steunfunctie. Een deel van de provincies heeft één instituut (bijvoorbeeld Zeeland, Friesland, Groningen en Noord-Brabant), andere provincies hebben een aantal regionale steunpunten.

4.2.2 Kunst- en cultuurinstellingen

In Nederland is een groot aantal kunst- en cultuurinstellingen actief die een eigen educatief aanbod kennen, ook voor leerlingen van het basisonderwijs. Hierbij gaat het om theaters, concertzalen, filmhuizen, musea en bibliotheken die kunstproducten aanbieden voor kinderen en jongeren, met enige vorm van begeleiding. De meeste van deze instellingen worden door de gemeenten gesubsidieerd; enkele door de provincies. Ook de nationale cultuurinstellingen zoals de rijksmusea kennen een uitgebreid cultuureducatief programma.

Behalve de kunst- en cultuurinstellingen bieden ook kunstproducenten educatieve activiteiten aan. Hierbij gaat het om theater- en dansgezelschappen, muziekgroepen, maar ook individuele kunstenaars zoals filmmakers, schrijvers, beeldend kunstenaars en musici.

Uit het inventarisatieonderzoek uit 1998 blijkt dat in totaal een kleine 40% van alle professionele kunstinstellingen en -producenten een cultuureducatief aanbod hebben voor kinderen. Gegeven de toegenomen aandacht voor cultuureducatie gaan wij ervan uit dat inmiddels ongeveer de helft van de professionele instellingen een cultuureducatief aanbod kent. In de subsidiecontracten tussen de subsidiërende overheden en de cultuurinstellingen worden steeds vaker concrete prestatieafspraken gemaakt over het cultuurbereik onder kinderen en jongeren.

Het aanbod aan cultuureducatieve projecten geeft in het bijzonder op het gebied van cultureel erfgoed een groei te zien. Het aanbod bestaat uit historische stadswandelingen en bezoek aan gemeentearchieven, musea, monumenten en archeologische vindplaatsen. Waar voorheen het aanbod door tal van instellingen werd georganiseerd, heeft de laatste jaren een concentratie plaatsgevonden in zogenoemde Erfgoedhuizen, Regionale Historische Centra of federatieve samenwerkingsverbanden. Door deze organisatorische krachtenbundeling in de erfgoedsector is ook het cultuureducatieve aanbod in omvang en kwaliteit gegroeid.

4.2.3 Landelijke organisaties

Naast de hiervoor genoemde instellingen zijn er een aantal landelijk opererende instellingen die een cultuureducatief aanbod voor het basisonderwijs kennen, dan wel als vraagbaak kunnen dienen.

Stichting Schrijvers School en Samenleving biedt educatieve projecten aan op literair gebied, ook voor het basisonderwijs.

Op het gebied van cultureel erfgoed is er het Bureau Erfgoed Actueel dat in opdracht van het ministerie van OC&W beoogt een brug te slaan tussen het cultureel erfgoed en de belangstelling daarvoor in het onderwijs. Op initiatief van Erfgoed Actueel zijn veel cultuureducatieve projecten van de grond gekomen. Erfgoed Actueel kent onder andere een projectenbank, waar scholen direct toegang toe hebben.

Cultuurnetwerk Nederland. De taak van Cultuurnetwerk Nederland is kennis en informatie over theorie, beleid en praktijk van cultuureducatie te verzamelen en door onderzoek uit te breiden. Deze kennis wordt toegankelijk en toepasbaar gemaakt en verspreid onder belanghebbenden en belangstellenden. Ook Cultuurnetwerk Nederland onderhoudt onder andere een projectenbank, waar scholen direct toegang toe hebben.

De Kunstconnectie is een branchevereniging voor educatie en participatie in de kunsten. Doelstelling van De Kunstconnectie is de samenhang en samenwerking van kunsteducatie-instellingen te versterken en de bekendheid en kwaliteit van het werk van deze instellingen vergroten. Daarnaast ondersteunt De Kunstconnectie de instellingen voor kunsteducatie bij hun opdracht kunst voor iedereen bereikbaar en toegankelijk te maken en een krachtige, herkenbare functie te vervullen in het culturele leven in gemeenten en regio's.

4.3 **Drie voorbeelden uit de praktijk**

Over het onderwerp Cultuureducatie en Primair Onderwijs wordt veel geschreven. Omschrijvingen van best-practices zijn er te over. Deze beschrijvingen gaan veelal over een concreet, afzonderlijk project of over een schooltype, zoals de kunstmagneetschool. In het kader van dit onderzoek achten wij het nuttig de cultuureducatieve praktijk van enkele scholen in beeld te brengen. Als praktijkvoorbeelden hebben wij gekozen voor een school in een kleinere gemeente, een school in een grotere gemeente in de randstad en een school in een middelgrote gemeente buiten de randstad. Onderstaande beschrijving van drie praktijkvoorbeelden heeft betrekking op het schooljaar 2002/2003.

4.3.1 OBS Hogenkamp, Doetinchem

De openbare basisschool Hogenkamp is een middelgrote school in Doetinchem. De school telt 270 leerlingen, verdeeld over tien klassen. De kunstzinnige oriëntatie van de leerlingen concentreert zich op de kunstvakken muziek, tekenen, handvaardigheid en een combinatie van dans en drama.

Gemiddeld wordt per week 45 minuten per klas besteed aan elk van de kunstvakken; voor de combinatie dans/drama ligt dat wat lager. Specifiek voor dans worden de lessen geïntegreerd in de gymnastiek- en muzieklessen. Voor muziek beschikt de school over een vakleerkracht; de andere kunstvakken worden gegeven door de groepsleerkrachten. De school werkt deels met specifieke lesmethoden; voor muziek is dat de methode 'Muziek op de Basisschool', voor handvaardigheid wordt gebruik gemaakt van de methode 'Uit de Kunst'. De vakken tekenen en dans/drama worden naar eigen inzicht gegeven.

Basisschool Hogenkamp maakt gebruik van het aanbod van de provinciale steunfunctie-instelling Edu-art. Deze instelling richt zich zowel op het voortgezet onderwijs als het primair onderwijs. Voor het primair onderwijs biedt Edu-art op zes verschillende disciplines activiteiten aan: audiovisueel, beeldend, dans, drama, muziek, cultureel erfgoed. Het aanbod van Edu-art heeft betrekking op:

- kunstmenu's, waarbij elk jaar één discipline centraal staat;
- losse projecten;
- cursussen na- en bijscholing voor leerkrachten.

Edu-art wordt gesubsidieerd door de provincie; de activiteiten worden tegen kostprijs aan het onderwijs aangeboden.

In het schoolseizoen 2002/2003 heeft Basisschool de Hogenkamp voor elke groep 1 bijzonder project van Edu-art afgenomen. Daarbij ging het om de volgende projecten:

- groep 1/2: muziektheatervoorstelling 'Jut en Jul' in de Stadsgehoorzaal van de muziekschool (samen met leerlingen van andere scholen);
- groep 3/4: theatervoorstelling 'Stoepje' in het theater van kunst- en cultuurcentrum De Gruitpoort (samen met leerlingen van andere scholen);
- groep 5/6: dansvoorstelling 'Beest' in schouwburg Amphion (samen met leerlingen van andere scholen);
- groep 7/8: muziektheatervoorstelling 'Baby, de opera' ook in schouwburg Amphion (samen met leerlingen van andere scholen).

De voorstellingen zijn door Edu-art voorzien van een lesbrief. De selectie van de voorstellingen geschiedt stedelijk in de commissie Schoolvoorstellingen. Edu-art legt deze commissie een aanbod van mogelijke projecten/voorstellingen voor; de directies van de basisscholen maken hieruit een keuze. Edu-art overlegt met de scholen en de gemeente Doetinchem om in de toekomst ook voor de scholen in deze gemeente over te gaan tot het afnemen van kunstmenu's.

OBS Hogenkamp heeft vanuit de reguliere budgetten (Londo) jaarlijks een budget van circa €1.100,—beschikbaar. Dit budget wordt ingezet om de kosten van de jaarlijkse voorstellingen te betalen. De gemeente Doetinchem vult deze budgetten aan met een totaalbedrag van circa €9.000,— voor de stedelijke commissie Schoolvoorstellingen.

4.3.2 CBS Hoog Moersbergen, Doorn

Christelijke Basisschool Hoog Moersbergen is een kleine school in de gemeente Doorn, een dorp op de Utrechtse Heuvelrug. De school telt 141 leerlingen, verdeeld over zes klassen. Ook bij deze school richt de kunstzinnige oriëntatie van de leerlingen zich op de kunstvakken muziek, handvaardigheid, tekenen en een combinatie van dans en drama. Gemiddeld wordt per week 45 minuten per klas aan elk van de kunstvakken besteed. Alle kunstvakken worden door de groepsleerkrachten gegeven. De groepsleerkrachten hebben geen specifieke opleiding genoten voor kunstonderwijs, anders dan de PABO. De school maakt gebruik van specifieke lesmethoden: voor muziekonderwijs 'Muziek op de Basisschool', voor handvaardigheid 'Handvaardig' en voor tekenen 'Tekenvaardig'. Voor dans/drama wordt geen specifieke lesmethode gehanteerd. Het onderdeel dans wordt veelal gecombineerd met gymnastiek.

In aanvulling op het reguliere onderwijs in de kunstvakken organiseert CBS Hoog Moersbergen voor elke groep 1 bijzonder kunstproject per jaar. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van het aanbod van de provinciale steunfunctie-instelling Kunst Centraal. Kunst Centraal levert per project een leskist, met educatief materiaal en een handleiding voor de leerkracht. Deze projecten kennen een doorlooptijd van ongeveer twee weken, waarin de anderen actief werken aan een dans-, drama- of muziekproject. Naast deze actieve vorm van cultuureducatie bezoeken de leerlingen van CBS Hoog Moersbergen éénmaal per jaar een schoolvoorstelling, samen met leeftijdsgenootjes van de andere basisscholen in Doorn. Ook hiervoor wordt gebruikt gemaakt van het aanbod van Kunst Centraal, dat op één van de scholen een professionele (poppen-)theatervoorstelling of dansvoorstelling organiseert. Van het educatieve aanbod van zelfstandige kunst- en cultuurinstellingen wordt door Hoog Moersbergen geen gebruik gemaakt, met uitzondering van een georganiseerd bezoek aan de plaatselijke openbare bibliotheek.

Kunst Centraal wordt door de provincie Utrecht gesubsidieerd; net als bij Edu-art worden alleen de directe activiteitenkosten aan de scholen in rekening gebracht. Het aanbod van Kunst Centraal concentreert zich op de traditionele kunstvakken en bestaat uit kunstmenu's, losse projecten en begeleiding van leerkrachten. Voor educatieve projecten op het gebied van cultureel erfgoed is in de provincie Utrecht een afzonderlijk instelling actief: de Federatie Stichts Cultureel Erfgoed. De basisschool Hoog Moersbergen heeft hiervan nog geen gebruik gemaakt.

Behalve de aanvullende kunstprojecten uit het aanbod van Kunst Centraal, vinden op Hoog Moersbergen kleine concertjes plaats bij bijzondere gelegenheden, zoals de opening en afsluiting van het schooljaar en met kerst. Deze concertjes worden verzorgd door de leerkrachten, maar ook door leerlingen zelf. Incidenteel wordt in samenwerking met de ouders een bijzonder kunstproject georganiseerd. In schooljaar 2002/2003 was dat 'Kunst in je Leefomgeving', een intensief project voor alle klassen met onder andere een architectuurspeurtocht, ontwerpworkshops onder deskundige begeleiding, het maken van kleimaquettes voor een (mogelijk) kunstobject op het schoolplein en een afrondende tentoonstelling.

CBS Hoog Moersbergen heeft jaarlijks een bedrag van circa € 600,— beschikbaar vanuit de Londo-vergoeding. Dit bedrag wordt benut voor de bekostiging van de lesprojecten van Kunst Centraal. De gemeente Doorn stelt jaarlijks een bedrag beschikbaar van circa € 1.500,— voor de gezamenlijke schoolvoorstellingen. Voor het project Kunst in je Leefomgeving heeft de school uit eigen middelen een extra bedrag van circa € 400,— op tafel gelegd. Daarnaast is voor dit project een sponsoractie opgezet, die circa € 1.500,— heeft opgeleverd.

4.3.3 Willem-Alexanderschool, Amstelveen

De Willem-Alexanderschool, school voor protestants-christelijk onderwijs in Amstelveen, telt 559 leerlingen, verdeeld over 23 klassen. Net als de praktijkvoorbeelden in Doorn en Doetinchem concentreert het kunst- en cultuuronderwijs op deze school zich op muziek, handvaardigheid, tekenen en dans/drama. Voor elk van deze kunstvakken is per week circa 45 minuten per groep beschikbaar. De Willem-Alexanderschool werkt met dezelfde lesmethoden als de school in Doorn, waarbij voor dans/drama wel gebruik wordt gemaakt van een lesmethode: 'Moet je doen'. De kunstvakken worden gegeven door de eigen leerkrachten (geen didactische specialisatie in de kunstvakken).

De Willem-Alexanderschool organiseert elk jaar voor elke groep aanvullende projecten:

- een voorstelling in het kader van een educatief project (receptief);
- een project rondom een thema (actief);
- een presentatie voor de ouders (actief);
- excursie naar een museum (receptief).

Daarnaast worden klassenbezoeken afgelegd naar de openbare bibliotheek in Amstelveen en incidenteel aan kunstinstellingen in Amsterdam, zoals het Concertgebouw.

De Willem-Alexanderschool maakt voor de projecten en schoolvoorstellingen mede gebruik van het aanbod van De Meerse, centrum voor kunst en cultuur dat gevestigd is Hoofddorp. Naast een aanbod buitenschoolse kunstzinnige vorming voor de inwoners van Hoofddorp, biedt De Meerse een uitgebreid pakket aan activiteiten voor cultuur in het basis- en voortgezet-onderwijs in de regio. Dit pakket bestaat onder andere uit:

- kunst à la carte (vergelijkbaar met de kunstmenu's);
- kunstenaars voor de klas;
- workshops met leerlingen;
- losse projecten en leskoffers;
- coaching voor leerkrachten.

De gemeente Amstelveen subsidieert 50% van de kosten van schoolvoorstellingen. Ook de Willem-Alexanderschool maakt van deze regeling gebruik. Aan eigen budgetten heeft de Willem-Alexanderschool jaarlijks de beschikking over een budget van € 2.000,— (Londo), aangevuld met budget uit de ouderbijdragen. In het lopende schooljaar gaat het daarbij om een bedrag van € 5.500,—. Van de drie scholen die wij in deze paragraaf hebben uitgelicht, heeft de Willem-Alexanderschool dus de meeste middelen voor cultuureducatie beschikbaar.

Samenvattend:

Gemiddeld biedt een school jaarlijks 8,5 cultuurprojecten aan, binnenschools, buitenschools, actief en receptief, per klas of per groep van klassen. Wij schatten gemiddeld: één specifiek project per klas per jaar. In toenemende mate nemen nu, na de grote steden, ook in middelgrote gemeenten de instellingen voor kunstzinnige vorming taken richting onderwijs op zich, ook als aanbieders van projecten. Daarnaast heeft zo'n 40% van de professionele kunstinstellingen een cultuureducatief aanbod voor kinderen. Cultureel erfgoed is snel bezig zijn achterstand ten opzichte van de kunsten in te lopen. Met drie voorbeelden uit de praktijk van scholen sloten wij dit hoofdstuk af.

FINANCIËLE ASPECTEN CULTUUREDUCATIE IN HET PRIMAIR ONDERWIJS

In dit hoofdstuk gaan wij in op de bekostigingsregels voor de scholen en de mate van beleidsvrijheid. Centraal staat hierin momenteel nog de zogenoemde (vernieuwde) Londenorm. Wij kijken daarnaast naar eigen inkomsten en naar de bijdragen van gemeenten, provincies en het Rijk. Daartegenover schetsen wij een beeld van de gemiddelde kosten van cultuureducatieve projecten.

5.1 Algemene bekostigingssystematiek¹⁷

Het Rijk vergoedt de noodzakelijke kosten van het onderwijs aan de gemeente- en schoolbesturen. De kosten zijn te verdelen in de huisvestingskosten (investeringen in schoolgebouwen en dergelijke), de kosten van de materiële instandhouding (gas, water, licht, leermiddelen en dergelijke) en de personele kosten. Sinds 1 januari 1997 is het beschikbare rijksbudget voor de onderwijshuisvesting primair onderwijs opgenomen in de algemene rijksuitkering aan gemeenten. De kosten voor de exploitatie (materiële instandhouding) en personeel worden rechtstreeks door het Rijk aan de schoolbesturen vergoed.

De vergoeding voor de materiële instandhouding (MI-vergoeding) is een kalenderjaarvergoeding, uitgedrukt in een lumpsumbedrag en wordt gebaseerd op het aantal leerlingen en het daaruit afgeleide aantal groepen. Voor de berekening van de MI-vergoeding voor het daaropvolgende jaar is het aantal ongewogen leerlingen op 1 oktober, verhoogd met 3%, bepalend.

De MI-vergoeding is normatief onderbouwd met programma's van eisen. In deze programma's van eisen staat aangegeven op welke uitgaven van een gemiddelde school de materiële vergoedingen zijn gebaseerd. De bedragen kunnen gezien worden als een kengetal, waaraan een school de eigen uitgaven kan spiegelen. Het bekostigingsstelsel voor het basisonderwijs is opgebouwd uit een verzameling van programma's van eisen. Er wordt onderscheid gemaakt naar:

- groepsafhankelijke programma's van eisen;
- leerlingafhankelijke programma's van eisen;
- aanvullende programma's van eisen.

¹⁷ Onderwijs, het onderwijsbestel in hoofdlijnen, 1999 Elsevier bedrijfsinformatie.

5.2 Leerlingafhankelijke programma's van eisen¹⁸

De in artikel 114 van de Wet op het primair onderwijs genoemde programma's van eisen: Middelen en administratie, beheer en bestuur worden gerekend tot de leerlingafhankelijke programma's van eisen. De kosten hiervan zijn leerlinggebonden en zijn niet toe te rekenen aan de instandhouding en het gebruik van het schoolgebouw.

Onder middelen staat het vergoedingsbedrag voor culturele vorming vermeld. De vergoeding bestaat uit een vast bedrag per school, de vaste voet en een bedrag per leerling.

De normatieve vergoedingsbedragen voor culturele vorming zijn:

Per school	€82,62
Per leerling	€3,45

Toegepast op een relatief kleine school, een school met gemiddelde omvang en een school met een relatief groot aantal leerlingen leidt dit tot de volgende bedragen:

Aantal leerlingen	Basisvergoeding	Vergoeding per leerling totaal	Totaal school	Beschikbaar per leerling
100	€82,62	€345,—	€427,62	€4,28
221	€82,62	€762,45	€845,07	€3,82
600	€82,62	€2.070,—	€2.152,62	€3,59

Een indicatie van de totaal op basis van de Londo of Vernieuwde Londo beschikbare (norm)bedragen is dan:

Aantal scholen circa	Gemiddeld aantal leerlingen	Gemiddeld beschikbaar per leerling	Indicatie geldstroom
7.036	221	€3,82	€5.909,50,—

Het programma van eisen geeft een vergoeding voor het betrekken van culturele aspecten in de opvoedkundige taak van de school. Hierbij kan onder meer gedacht worden aan:

- het binnen de school halen van poppenspel, toneel, film en muziek;
- het bezoeken van musea, bibliotheek, schoolconcerten, films en toneel et cetera.

¹⁸ www.cfi.kennisnet.nl.

De bedragen van de programma's van eisen voor het jaar 2003 zijn aangepast op basis van:

- de werkelijke prijsontwikkeling 2001;
- de geactualiseerde prijsontwikkeling 2002;
- de verwachte prijsontwikkeling 2003.

Alle bedragen zijn inclusief 19% omzetbelasting, tenzij er in het desbetreffende programma van eisen een ander percentage wordt genoemd. Wij benadrukken dat bovenstaande bedragen normbedragen zijn: zij geven de school een indicatie. De normbedragen zijn geenszins verplichtend en gelden noch als maximum noch als minimum. Haanstra c.s. vonden dat van de ondervraagde scholen driekwart van de Londo-gelden gebruik maakt voor cultuureducatieve doeleinden¹⁹. In de praktijk zijn er grote verschillen, niet alleen als gevolg van eigen beleid van de scholen, maar ook als gevolg van het onderwijsachterstandsbeleid van de rijksoverheid. Scholen met relatief veel kinderen in achterstandssituaties hebben vaak relatief meer ruimte voor bijzondere activiteiten, waaronder die op het gebied van cultuureducatie. Uit de reacties van de door ons ondervraagde schoolleiders op bestuurders blijkt een zekere paradox, althans in de beleving. Zo schrijft een ondervraagde: 'Wij kunnen ons dat niet veroorloven, want wij zijn een 'witte' school.' Of men heeft de ervaring dat het achterstandsbeleid zodanig succesvol is dat de bijzondere activiteiten veel 'witte' kinderen aantrekken, waarmee de achterstand wordt ingelopen en de extra budgetten navenant afnemen.

5.3 De personele bekostiging

Tot 1 augustus 1992 gold voor de personele bekostiging in het primair onderwijs het declaratiesysteem. Tussen de uitgavencategorieën personeel (80%) en materieel (14%) bestaat een schot, dat wil zeggen dat de scholen het deel van de bekostiging dat zij voor personele/materiële kosten ontvangen ook voor dat doel moeten aanwenden. De scholen kregen de werkelijk gemaakte kosten vergoed voor zover deze kosten bleven binnen de grenzen van wettelijke bepalingen. Onder dit systeem hadden scholen dus geen vrijheid bij de inzet van de personele middelen. Het declaratiesysteem stond op gespannen voet met het overheidsbeleid ten aanzien van decentralisatie en deregulering en vergroting van de autonomie van de scholen. Daarom werd in 1992 het declaratiesysteem vervangen door het Formatiebudgetsysteem (FBS). Het FBS geeft scholen vrijheden ten aanzien van de inrichting van formatie, maar is voor wat betreft de loonkosten nog een declaratiesysteem.

Voor het primair onderwijs is het FBS nu nog van kracht; voor het voortgezet onderwijs gold het FBS als overgang naar het lumpsumsysteem, dat in 1996 werd ingevoerd. Het lumpsumsysteem geeft de vo-scholen bestedingsvrijheid binnen het totale bedrag (de lumpsum) dat zij jaarlijks van de overheid ontvangen. Voor het primair onderwijs werd de overgang naar het lumpsumsysteem niet haalbaar geacht omdat de omvang van po-scholen in het algemeen niet groot genoeg is om financieel en bestuurlijk het eventuele verschil tussen de lumpsum en het werkelijk benodigde budget te kunnen overbruggen.

¹⁹ Haanstra c.s. pagina 10.

Inmiddels is per 1 augustus 2001 en 1 augustus 2002 een aantal budgetten in het primair onderwijs ondergebracht in een schoolbudget voor personeelsbeleid (6%).

De bestedingsmogelijkheden van het budget zijn breed en de oorspronkelijke oormerking per budget is vervallen. Het budget biedt nieuwe mogelijkheden voor het (personeels)beleid. Voor een belangrijk deel zijn weliswaar de extra mogelijkheden ingeperkt, omdat centraal afspraken zijn gemaakt die leiden tot rechten van personeelsleden en deze rechten leggen een groot beslag op 'vrije' besteedbaarheid van het schoolbudget, maar in combinatie met de zich ontwikkelende functiedifferentiatie ontstaan er nieuwe mogelijkheden voor vakleerkachten, cv docenten en kunstenaars als lerarenondersteuners.

Naar verwachting wordt in het primair onderwijs de lumpsum financiering per 1 augustus 2005 ingevoerd. Dan is het voor schoolbesturen mogelijk optimaal van de beleidsruimte gebruik te maken. Met deze beleidsruimte kan ingespeeld worden op lokale verschillen en besturen zijn in staat een passend en tijdig antwoord te hebben op de snel veranderende maatschappelijke verhoudingen. Hierbij gaat het niet om onderwijskundig beleid alleen, maar om een integrale beleidsaanpak waarin met name ook personeels- en financieel beleid een onlosmakelijk geheel vormen. Wij hebben overigens geen indicaties dat de wijziging van het stelsel zonder méér tot verhoging van de uitgaven voor cultuur zal leiden.

5.4 Overige eigen middelen van scholen

Naast de middelen van het Rijk kunnen scholen gebruik maken van gelden uit de vrijwillige ouderbijdragen. In overleg met de ouderraad worden jaarlijks de bestedingsdoelen vastgesteld. Vrijwel alle scholen voor primair onderwijs vragen een jaarlijkse bijdrage van de ouders. De hoogte van de ouderbijdrage is uiteraard afhankelijk van wat er uit betaald wordt. Het landelijk gemiddelde bedraagt € 63,64 voor het eerste kind en € 50,— voor de volgende kinderen. Protestants-Christelijke scholen vragen minder: het meest gebruikelijk in deze kringen is (voor het eerste kind) een bedrag tussen de € 29,55 en € 36,—; het tweede kind betaalt dan iets minder. Omdat er ook scholen zijn die meer vragen, ligt het gemiddelde in het protestants-christelijk onderwijs rond de € 45,46. Algemeen-bijzondere scholen vragen gemiddeld het meest: tot € 163,64²⁰.

De ouderbijdrage is bedoeld voor extra uitgaven die het schoolbestuur niet vergoed krijgt door het Rijk. Het gaat dan bijvoorbeeld om: een afscheidscadeautje voor de leerlingen van groep acht als zij van school gaan, een excursie, een Sinterklaas- of Kerstfeest en de presentjes die daar bij horen, de organisatie van ouderavonden, bijdrage aan schoolreisjes enzovoort. Op veel scholen worden aanvullend lesmateriaal, overblijven, schoolreisjes en buitenschoolse activiteiten uit de ouderbijdrage betaald (hoewel er ook scholen zijn die voor excursies en culturele activiteiten een aparte bijdrage vragen). Montessori-, Jenaplan-, Dalton- en Vrije scholen gebruiken de ouderbijdrage ook wel voor extra personeel, onderhoud en inventaris.

²⁰ Zie ook: www.oudersenco.nl.

Ook onze steekproef bevestigt dat scholen in beperkte mate deze bijdragen gebruiken voor cultuureducatie. Meer of minder incidenteel worden uit de ouderbijdragen bezoeken aan musea, toneelvoorstellingen, theater et cetera bekostigd. Haanstra c.s. geven aan dat 60% van de ondervraagde scholen wel eens gebruik maakt van de ouderbijdrage voor dit doel²¹. Bij festiviteiten als jubilea, schoolfeesten worden soms sponsorgelden of eigen bestuurlijke gelden ingezet. Het gaat hierbij om marginale budgetten.

5.5 Specifieke bijdragen van gemeenten

5.5.1 Algemeen

In aanvulling op de eigen budgetten van de onderwijsinstellingen, bieden veel gemeenten ook financiële mogelijkheden voor ondersteuning van cultuureducatieve projecten in het (basis-)onderwijs. In het onderzoek uit 1998 van Haanstra c.s kwam naar voren dat van de ondervraagde scholen iets minder dan de helft een gemeentelijke bijdrage ontving in de bekostiging van cultuureducatieve activiteiten²². Wij constateren dat de lokale overheden in toenemende mate aandacht hebben voor het cultuureducatie in het onderwijs²³. Van de gemeentelijke bijdragen is geen eenduidig beeld te geven. In algemene zin kan een onderscheid worden gemaakt tussen:

- geormerkte budgetten voor cultuureducatie;
- idem, afgeleid van het OCW Actieplan Cultuurbereik;
- reguliere budgetten van culturele instellingen;
- algemene cultuurbudgetten.

Voor wat betreft geormerkte budgetten voor cultuureducatie valt op dat grotere gemeenten vaak een substantieel bedrag beschikbaar stellen via het lokale centrum voor kunsteducatie. Deze grote centra vervullen niet alleen een rol ten aanzien van buitenschoolse kunstzinnige vorming, maar zijn vaak ook faciliterend en ondersteunend naar het onderwijs. Hierbij gaat het veelal om budgetten van enige tienduizenden euro's per jaar. Meestal is geen uitsplitsing gemaakt tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Ook kleinere gemeenten kennen soms geormerkte budgetten voor cultuureducatie in het (basis-)onderwijs. Voor de besteding hiervan zijn vaak commissies in het leven geroepen die adviseren over de besteding van het beschikbare budget ('Commissie Schoolvoorstellingen'). In deze commissies hebben schoolhoofden zitting en de gemeentelijke ambtenaar onderwijs/cultuur. De hoogte van het te besteden budget komt meestal overeen met het budget dat scholen zelf voor dit doel beschikbaar stellen; het gaat dan om een verdubbeling van het vergoedingsbedrag culturele vorming op basis van de Londo-norm.

²¹ Haanstra c.s., pagina 10.

²² idem

²³ Dit op basis van de gevoerde gesprekken en de expertise van BMC op het gebied van ontwikkelingen in het gemeentelijk cultuurgebied.

De toenemende aandacht voor cultuureducatie in het (basis-)onderwijs vertaalt zich bij grotere gemeenten ook in afspraken die met de cultuurinstellingen worden gemaakt. In zogenaemde prestatieovereenkomsten wordt vastgelegd dat instellingen zich ook moeten richten op educatieve activiteiten voor scholen. Bij bibliotheken was hiervan al langere tijd sprake, maar steeds vaker zien wij dat culturele instellingen als musea en theaters zich toeleggen op het aanbieden van educatieve programma's. Er valt geen eenduidig beeld te geven van de omvang van de budgetten die hiervoor op gemeentelijk niveau worden ingezet.

Voor wat betreft algemene budgetten op gemeentelijk niveau is het beeld zo mogelijk nog gevarieerder. Grotere gemeenten kennen fondsen voor culturele projecten, soms uitgesplitst in bijvoorbeeld een fonds beeldende kunst, een fonds podiumkunst en een fonds amateurkunst. Daarnaast zijn bij grotere gemeenten stimuleringsbudgetten beschikbaar vanuit het landelijke Actieplan Cultuurbereik. Hoewel deze budgetten niet specifiek bedoeld zijn voor cultuurprojecten in of voor het onderwijs, zien wij een ontwikkeling dat culturele instellingen steeds vaker cultuurprojecten voor het onderwijs opzetten, soms in samenwerking met onderwijsinstellingen.

5.5.2 Onze bevindingen

Momenteel voeren Cultuurnetwerk.nl en de VNG een uitgebreider onderzoek uit naar gemeentelijk beleid op het gebied van culturele activiteiten in het onderwijs. Naar verwachting zal dit in het voorjaar van 2003 uitmonden in een rapportage. Om de gemeenten niet te overbelasten hebben wij ons vanwege dat lopende onderzoek beperkt tot een korte vragenlijst aan de vier grote steden, enkele middelgrote gemeenten en enkele kleinere gemeenten. Wij menen dat, binnen het kader van de door ons uitgevoerde quick scan, een resultaat is verkregen dat indicatief is en waarvan de premisses in het VNG-onderzoek nader aan de orde zouden kunnen komen.

Gemeenten lopen, zo blijkt ook uit onze verkenning, zeer uiteen in hun beleid met betrekking tot cultuureducatie in het onderwijs, in kleinere gemeenten, al dan niet op het platteland, zijn de budgetten veelal beperkt, zo niet afwezig, maar met name de grote steden en de middelgrote gemeenten zetten hierop stevig in. Zo is er in Leiden al sinds 1985 een bestaand programma waarmee bijna alle kinderen tussen vier en twaalf jaar worden bereikt. Door een recenter programma Museum&School is dit nog eens versterkt. De gemeente Hilversum nodigt alle lokale kunstinstellingen uit om aanbod te doen ten behoeve van het primair onderwijs en subsidieert hierin per leerling. In de diverse gemeentelijke cultuurnota's is cultuureducatie in het primair onderwijs een duidelijk onderwerp.

Gemeenten financieren projecten ten behoeve van het primair onderwijs. Gedeeltelijk gebeurt dit in cofinanciering binnen het kader van het Actieplan Cultuurbereik, maar dat is zeker niet de enige prikkel. Veelal zijn er specifieke budgetten voor culturele projecten in het basisonderwijs.

Veel, vooral grotere, gemeenten verdubbelen de eigen inleg van de scholen vanuit hun Londo of Vernieuwde Londo (VeLo) normen. Ook vindt er indirecte financiering plaats via het aanbod van de door de gemeenten gesubsidieerde instellingen voor kunstzinnige vorming, zoals de SKVR in Rotterdam en het Koorenhuis in Den Haag.

De verhoudingen tussen eigen bijdragen van de scholen en gemeentelijke bijdragen verschillen eveneens sterk. In de gemeente Den Haag is die verhouding volgens eigen opgave gemiddeld 92% respectievelijke 8%. De financiering van de Kunstmagneetschool loopt daar geleidelijk af van 20/80% naar 50/50%. In Rotterdam is de gemeentelijke bijdrage in projecten gemiddeld een derde van de kosten. In een kleinere gemeente als Hengelo (Gld) of Putten is de verhouding op zijn best half om half.

Gemeentelijke culturele instellingen investeren ook zelf in cultuureducatie. In Rotterdam zijn zij zelfs verplicht tenminste 1% van hun budget daarvoor in te zetten.

De door ons ondervraagde gemeenten verwelkomen nieuwe impulsen van de kant van het Rijk. Ten opzichte van het voortgezet onderwijs is immers achterstand ontstaan, zoals eerder uiteengezet. Naar de mening van de ondervraagden moet het Rijk overigens aansluiten bij de ontwikkelingen en niet tot weer geheel nieuwe wegen verplichten. Men pleit voor een sterk decentrale aanpak.

5.5.3 Indicaties en illustraties

Het onderzoek van VNG en Cultuurnetwerk.nl zal meer feitelijk inzicht geven in de uitgaven van gemeenten ten behoeve van cultuureducatie (in het primair onderwijs), voor zover toerekening mogelijk is. In grote lijnen gaat het immers om de volgende geldstromen:

- rechtstreekse bijdragen (per leerling);
- bijdragen in de kosten van vervoer en andere omringende kosten;
- bijdragen in de kosten van het aanbod;
- subsidies aan instellingen kunstzinnige vorming;
- subsidies aan culturele instellingen;
- overige subsidies, zoals specifieke subsidies kunstmagneetscholen, vensterscholen en dergelijke.

In schema gezet:

GEMEENTE			
Cultuur		Onderwijs	Soorten bijdragen
Subsidies culturele instellingen		Subsidies cultuureducatie onderwijs algemeen	Rechtstreekse leerlingbijdragen
Subsidies instellingen kv eerstelijns		Brede scholen vensterscholen	Subsidies bekostig cultuuraanbod
Subsidies instellingen kv steunfuncties		Subsidies cultuureducatie primair onderwijs	Subsidies vervoer en overige omringende kosten

Op grond van de beantwoording van onze korte vragenlijst aan een aantal steekproefsgewijze aangezochte gemeenten blijkt enerzijds dat geldstromen volgens bovenstaand model door elkaar kunnen lopen, anderzijds dat gescheiden verantwoordelijkheden gescheiden budgetten met zich meebrengen waardoor niet altijd zicht op het geheel bestaat. Een constante in veel gemeenten lijkt voornamelijk de premie op ingezette Londo-gelden te zijn. Aan deze regeling heeft destijds een derde van de basisscholen in Nederland deelgenomen²⁴. Gemeenten verplichtten zich om minimaal 50% aan te vullen. Na beëindiging van de landelijke premies zijn veel gemeenten doorgedaan, soms gestimuleerd door provinciale regelingen. Zo is de ervaring van Edu-Art-Gelderland dat de meeste Gelderse gemeenten een evenredige bijdrage leveren aan de ingezette Londo-gelden (gemiddeld ad €3,45 per leerling); de grote gemeenten doen méér.

Onze premisses - die hopelijk in het VNG/Cultuurnetwerk.nl-onderzoek aan de orde kunnen komen - zijn:

- de voormalige stimuleringsregeling basisonderwijs, uitgevoerd door het LOKV, heeft in veel gemeenten teweeg gebracht dat de gemeente de Londo-budgetten ten behoeve van cultuureducatie is gaan aanvullen, veelal met een evenredig deel;
- de beleidsverschillen tussen gemeenten zijn groot en vergroten de al bestaande differentiaties tussen de scholen;
- de vier grote steden en de grotere gemeenten in Nederland besteden aanmerkelijk méér geld aan cultuureducatie dan de kleine gemeenten;
- het is verre van uitgesloten dat dit onderscheid tussen gemeenten samenvalt met de verschillen in aanbod aan culturele voorzieningen, met andere woorden het verschil tussen stedelijke gebieden en plattelandsg gebied.

²⁴ Oostwoud Wijdemes en Haamstra, een Premie op Cultuur, Amsterdam, 1994.

5.6 Provinciale middelen

Ook het beeld van de provincies is gedifferentieerd. Vooral op het gebied van de tweede- en derdelijns steunfunctie zien de meeste provincies wel duidelijke taken en ambities voor zich. In het kader van het Actieplan Cultuurbereik zijn er bovendien afspraken over samenwerking en taakverdeling met de rijksoverheid c.q. met de gemeenten. Specifieke geldstromen van de provincies ten behoeve van het basisonderwijs zijn niet zonder meer aan te geven; veelal is dit niet gespecificeerd. Voorbeelden van provinciaal beleid geven wij aan de hand van de beleidsinzet in de provincies Groningen, Limburg en Zeeland.

Het cultuureducatieve beleid van de provincie Groningen is gebaseerd op het volgende beginsel: 'Alle leerlingen in het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs in staat stellen in één ononderbroken lijn kennis te nemen van en deel te nemen aan erfgoed- en kunsteducatie. Hierbij staat de gedachte centraal dat erfgoed- en kunsteducatie onderdeel uitmaakt van de algemene vorming van leerlingen, dat de overdracht ervan in ieder geval in de schoolsituatie plaatsvindt en dat er sprake is van een vraaggerichte aanpak, waarbij de vraag van scholen centraal staat'²⁵. De provincie staat een actieve aanpak voor, gericht op het faciliteren van scholen. De provincie wil een 'Bureau voor Cultuureducatie' (werktitel) oprichten en subsidiëren, dat tot taak heeft scholen vanaf het eerste idee tot en met de uitvoering ervan te begeleiden. Met ingang van 2003 stelt de provincie Groningen €2,27 per leerling per jaar rechtstreeks aan scholen beschikbaar. Deze bijdragen worden beschikbaar gesteld op basis van erfgoed- en kunsteducatieplannen. Deze plannen moeten aan bepaalde criteria en voorwaarden voldoen.

De provincie Zeeland ziet cultuureducatie als een van de belangrijkste manieren om de cultuurparticipatie in Zeeland te bevorderen en te vergroten. Het beleid richt zich daarbij vooral op het onderwijs, waarbij als doelgroepen kinderen en jongeren de voorkeur hebben. Via de ondersteuning door het instituut Scoop en de ondersteuning van een- en meerjarige projecten wordt vorm en inhoud aan dit beleid gegeven. Het provinciale beleid richt zich op de ontwikkeling van gemeentelijke cultuurmenu's en in verband daarmee op de ontwikkeling van didactisch materiaal, computer, vormgeving en van thematische deelprojecten zoals museumbezoek, muziek, dans, ICT en dergelijke. Daarnaast stimuleert de provincie ook de totstandkoming van een- of meerjarige samenwerkingsprojecten cultuureducatie. De provincie subsidieert in beginsel de helft van een aantal subsidiabele kosten, vooral in relatie tot de kwaliteit van de activiteiten. Te denken valt aan het kunnen inhuren van professionals en dergelijke. Bij hoge uitzondering worden hogere percentages gehanteerd. De provincie subsidieert in het algemeen het primair onderwijs niet rechtstreeks, maar meestal via samenwerkingsverbanden. Voor subsidies aan cultuur en schoolprojecten is jaarlijks €75.000,— beschikbaar²⁶. Zowel op provinciaal als op regionaal en lokaal niveau is een aantal instellingen actief.

²⁵ Provinciaal Bestuur van Groningen, 'Groningen, Tweeduizenden', provinciale kunst en cultuurnota, Groningen, 2001.

²⁶ De kracht van Cultuur, Uitgangspunten provinciaal cultuurbeleid 2001-2004, Provincie Zeeland, 2001.

Op het terrein van de erfgoededucatie coördineert de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland het aanbod. Op het terrein van de leesbevordering is de (provinciale) Zeeuwse Bibliotheek erg actief en op lokaal en regionaal niveau instellingen als het Theo van Doesburgcentrum (Vlissingen), het Centrum voor de Kunsten (Oosterschelderegio), de Stichting Toonbeeld (Terneuzen en omstreken).

De inzet van de provincie Limburg is er vooral op gericht om jongeren op regionaal en lokaal niveau in aanraking te brengen met zo veel mogelijk facetten van cultuur en dan vooral actief en in authentieke ontmoetingen met kunstenaars. Daarnaast werkt de provincie aan de opbouw van een provinciaal dekkende infrastructuur voor cultuureducatie. De provincie wil onder meer een netwerk van regionaal werkende cultuurscouts coördineren, gericht op het in kaart brengen van de vraag, de verbetering van de bemiddeling en het stimuleren van educatieve projecten. De provincie wil in samenwerking met het culturele veld en het onderwijs productontwikkeling het vernieuwend cultuureducatief aanbod stimuleren. De provincie onderkent de praktische en financiële hindernissen in de logistieke sfeer en heeft daartoe een provinciaal vervoersprogramma - in het kader van Cultuur & School - voor basis- en voortgezet onderwijs opgezet: 'Het ligt nadrukkelijk in de bedoeling om in de periode 2001-2004 te komen tot een structurele verankering van het vervoer in de regio.'

In elke provincie zijn steunfunctie-instellingen actief. Deze provinciale instellingen richten zich op:

- het aanbieden van cultuurprogramma's voor het (basis-)onderwijs (kunstmenu's);
- het ondersteunen van leerkrachten in het (basis-)onderwijs;
- bemiddelen tussen de vraag van scholen en het aanbod van cultuurinstellingen.

Naast de steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming zien wij op provinciaal niveau steeds vaker een concentratie ontstaan van erfgoedinstellingen, veelal onder de naam Erfgoedhuis. Ook deze Erfgoedhuizen leggen zich toe op het aanbieden van cultuureducatieve projecten voor het onderwijs.

5.7 Het huidige OC&W-budget 'Cultuur en School' bestemd voor het basisonderwijs

Via het project 'Cultuur en School', gerelateerd aan het Actieplan Cultuurbereik, heeft het ministerie van OC&W vele en grote stappen gezet op weg naar invoering of versterking van cultuureducatie in het onderwijs. Het primair onderwijs is daarvan tot dusverre geen belangrijk onderdeel geweest; het project heeft zich vooral op het voortgezet onderwijs gericht. Door de energie (en de afzetmogelijkheden) die hiermee bijvoorbeeld ook van de kunstinstellingen werd gevraagd lijkt het primair onderwijs zelfs achterop te zijn geraakt. Men constateert: 'In een aantal convenantsgebieden werd eerst het accent gelegd op het basisonderwijs (omdat men daarvoor reeds over een infrastructuur beschikte). Nu verschuift de aandacht naar de eerste en soms ook naar de tweede fase voortgezet onderwijs'²⁷.

²⁷ Van Oijen en van Zant, 'Wij zijn eigenlijk pas net begonnen' eindverslag van een quick scan naar de aanpak en opbrengsten van het project Cultuur en School, Gouda, 1999.

De eerste prioriteiten van het project 'Cultuur en School' waren: erfgoed, het vmbo en culturele diversiteit. Het project kenmerkt zich verder door intensieve samenwerking met gemeenten en provincies, introductie van CKV-bonnen (studiehuis vo, vmbo, basisvorming vo), versterking van digitale mogelijkheden, aandacht voor literatuur- en media-educatie²⁸.

Het Actieplan Cultuurbereik gaat uit van een evenredige financiële inzet van Rijk, provincies en gemeenten. De rijksbijdrage voor de decentrale cultuur en schoolplannen was bij de aanvang van de Cultuurnota-periode in grote lijnen als volgt:

voor de 30 rechtstreeks deelnemende gemeenten: aantal inwoners $\times f$ 0,30 per inwoner (€0,14);

voor de convenantsteden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam: aantal inwoners $\times f$ 0,60 per inwoner (€0,27);

voor de provincies: het aantal (overige) inwoners $\times f$ 0,30 per inwoner (€0,14).

De totale inzet is daarmee €2,4 miljoen. Door de evenredige matching van Rijk, provincies en gemeenten rekent het ministerie van OC&W op een totale beschikbaarheid van minimaal €4.500.000,—). Gezien de prioriteiten van het Rijk, tot dusverre, is het aandeel dat direct naar het primair onderwijs gaat beperkt. De circa €10 miljoen die het Project Cultuur en School kan investeren gaat niet naar het primair onderwijs, maar komt - met uitzondering van enkele kleinere projecten - ten gunste van oudere leerlingen via de vouchers, het CJP en andere instrumenten.

5.8 Conclusie: gemiddeld beschikbare budgetten

Gezien het quick scankarakter van dit onderzoek, de beperkte data die voorhanden zijn, het niet willen doorkruisen van de door de VNG/Cultuurnetwerk.nl opgezette enquête onder gemeenten en de grote onderlinge verschillen is het in dit stadium moeilijk een verantwoorde schatting te maken van de budgetten die scholen voor primair onderwijs beschikbaar hebben voor cultuureducatie. Bekend is dat scholen normatief (conform de Londo dan wel de vernieuwde Londo-norm) kunnen beschikken over een jaarlijks schoolbudget van €82,62 vermeerderd met €3,45 per leerling. Of scholen dit ook daadwerkelijk aan cultuureducatie uitgeven valt voor een meerderheid wel aan te nemen, maar vooralsnog niet vast te stellen. De range loopt van nihil naar een veelvoud van de vermelde norm. Een ouderbijdragebeleid is afhankelijk van de school. Voor zover ouderbijdragen worden gevraagd zullen zij vaak ten goede komen aan extra voorzieningen, waaronder die in de culturele sfeer. Gemeenten kunnen een belangrijke motor zijn voor de cultuureducatie in het primair onderwijs. In gang gezet door een tijdelijke stimuleringsmaatregel van het Rijk, en in veel gevallen gecontinueerd dankzij de voormalige Stimuleringsregeling is een 50:50 matching van de Londo-gelden in veel gemeenten standaard geworden. Ook hier verloopt de range evenwel van nihil naar een verdubbeling van de Londo-gelden. Wij moeten bovendien wijzen op de bezuinigingen op het Gemeentefonds waardoor een algehele terugloop denkbaar is.

²⁸ Brief minister van OC&W aan de voorzitter van de Tweede Kamer, 9 april 2002. Voortgangsbericht Cultuur en School.

Hoewel ook sommige provincies rechtstreeks bijdragen aan culturele projecten in het primair onderwijs ligt bij de meeste de nadruk op indirecte ondersteuning via steunfunctie-instellingen, tentoonstellingsdiensten en dergelijke. Aldus hebben wij de volgende proeve van een model opgesteld:

Per leerling:

Londo-norm	€4,—	40%
Eigen middelen, ouderbijdragen, sponsoring	€2,—	20%
Gemeente, al dan niet via Actieplan Cultuurbereik	€4,—	40%
Totaal	€ 10,—	100%

Dit model gaf aanleiding tot de volgende kanttekeningen:

a) Dit overzicht geeft geenszins een gemiddeld, laat staan representatief beeld. In werkelijkheid lopen de budgetten van de scholen te zeer uiteen. In de grote steden is het beschikbare bedrag per leerling veelal hoger, op andere plaatsen veel lager.

b) Uit de reacties van diverse ervaringsdeskundigen blijkt dat men de hier gehanteerde €10,— optimistisch vindt neergezet.

c) Wij moeten concluderen dat leerlingen voor hun mate van cultuureducatie sterk afhankelijk zijn van de plaats waar zij wonen en de school die zij bezoeken. Verschillen per school, per gemeente en per provincie cumuleren. Daarmee worden bestaande achterstanden versterkt. Het is zelfs zeer de vraag of de spreiding, die tien jaar geleden in het onderzoek naar de Stimuleringsregeling werd aangetroffen, inmiddels wel zo sterk is gewijzigd. Zo bleek in de provincie Groningen 43% van de scholen mee te doen met de stimuleringsregeling (vergoeding van 50% van de Londo-norm), tegen 1% in de provincie Zuid-Holland, bij een landelijk gemiddelde van 12%²⁹.

d) In de provincie Friesland is een aantal scholen door ons nader ondervraagd³⁰. Er zijn 100 scholen at random gekozen waarvan er ruim 60 zijn bereikt. Opvallend is dat er weinig directeuren zijn die de exacte cijfers kennen, dat wil zeggen het Londo-bedrag of de extra bijdrage die zij per schooljaar leveren aan culturele vorming. Er wordt vaak geld overgeheveld van het algemene leermiddelenbudget naar culturele vorming. Bijna zonder uitzondering geven de schoolleiders aan dat het geormerkte geld ontoereikend is om serieus iets aan culturele vorming te doen. Vaak is het geld op na één activiteit in een schooljaar. Directeuren kwamen vaak spontaan met het vervoersprobleem voor de dag. Niet in de laatste plaats omdat het steeds lastiger wordt ouders hiervoor te vragen nu vaak beide ouders (buitenshuis) werken. Stichting Keunstwurk wordt door bijna alle scholen genoemd als de aanbieder van Uur Cultuur. Keunstwurk bedient 70% van de Friese basisscholen met een voorstelling.

²⁹ Oostwoud Wijdenes en Haanstra, Een Premie op Cultuur, Amsterdam, 1994.

³⁰ Met dank aan Aren ut Skelpen, drs. T. Van Roozendaal

De stichting dus vooral de podiumkunsten voor leerlingen van vier tot en met twaalf jaar. De provincie geeft hiervoor een subsidie van € 15.000,— per jaar en de gemeenten waarvan de scholen participeren subsidiëren met een bedrag van ongeveer € 1,50 per leerling direct aan de Stichting. De niet-participerende gemeenten zijn ofwel te klein ofwel te arm of hebben een eigen voorziening op dit gebied. namelijk: Vlieland, Ameland, Opsterland en Bolsward. De scholen krijgen van Keunstwurk een afrekening op basis van het aantal leerlingen dat voorstellingen in dat schooljaar heeft bezocht. Keunstwurk organiseert ook tentoonstellingen via de musea, heeft reizende tentoonstellingen die scholen kunnen huren en verzorgt andere projecten, zoals Kunstenaar in de klas. De leerlingen in de participerende gemeenten bezoeken minimaal één voorstelling per schooljaar. De school krijgt een rekening per leerling per voorstelling. Een voorzichtige vertaling van de antwoorden levert op dat de scholen doorgaans conform de Londo-norm in cultuur investeren, dat de eigen bijdrage op basis van ouderbijdragen of verkoop oud papier inderdaad op € 2,— kan worden gesteld, maar dat de gemeentelijke bijdrage buiten de school omgaat en rond € 1,50 bedraagt.

e) In de provincie Noord-Brabant zijn door ons in de regio's Breda en Eindhoven een twintigtal scholen benaderd³¹. Ook hier is het beeld sterk gevarieerd als het gaat om geld dat jaarlijks wordt besteed aan cultuureducatie. Het activiteiten aanbod is wel grotendeels hetzelfde: het kunstmenu van BISK wordt door veel scholen ingekocht, veelal indirect gesubsidieerd door gemeente. Ook het programma 'Rode draad' (vanuit/in samenwerking met de bibliotheek) wordt een aantal keren genoemd. Stichting BISK levert aan veel scholen het zogenaamde 'Kunstmenu'. In totaal is voor 120.000 tot 130.000 leerlingen in de provincie Noord-Brabant het Kunstmenu ingekocht. Dit menu kost € 4,— per leerling, die hiervoor één tot twee activiteiten per jaar (inclusief lesmateriaal) krijgt aangeboden. BISK sluit contracten af met groepen scholen (schaalvoordeel), die hiervoor vaak een soort gezamenlijke werkgroep hebben samengesteld. De voorkeur gaat er echter naar uit de Centra voor Kunsten als 'tussenschakel' te gebruiken: de school kan dan met het Centrum, behalve over de activiteiten uit het menu, direct afspraken maken over locatie, faciliteiten en dergelijke. De mogelijkheid bestaat evenwel om (losse) contracten af te sluiten voor losse activiteiten. Betaalbaarheid is een groot probleem, merkt BISK. Zij adviseren (groepen) scholen subsidie aan te vragen bij de gemeente(n). Dit gebeurt met wisselend succes. De feitelijke kosten voor een school kunnen dus sterk verschillen.

f) Voor de provincie Drenthe geeft de stichting Kunst en Cultuur Drenthe het volgende gemiddelde beeld:

School	: €3,52 (Londo)
Ouder	: €1,23
Gemeente	: €3,05
Totaal	: €7,80

³¹ Met dank aan M. Diepenhorst en aan G. Van Drunen, Stichting BISK

Men gaat er hier van uit dat voor een redelijk aanbod aan kunstuitingen en cultureel erfgoed minimaal een bedrag van €15,— beschikbaar zou moeten zijn. De stichting Kunst en Cultuur Drenthe bestrijkt met haar aanbod zo'n 90% van de scholen.

g) Ook de stichting Kunst en Cultuur Overijssel bereikt zo'n 90% van de scholen (het daadwerkelijk bereik van de leerlingen ligt op circa 80%)³². De provincie subsidieert €2,— per leerling. Men schat de gemiddelde inzet van de scholen zelf op circa €2,—.

Afgezien van de grote gemeenten betalen de meeste gemeenten niet rechtstreeks mee aan cultuurprojecten, maar ze steken vaak wel hun geld in busvervoer, in coördinatietaken of in andere indirecte kosten.

h) In de provincie Gelderland bereikt de provinciale instelling Edu-Art zo'n 90% van de scholen. De praktijk dat de gemeenten de inzet van de scholen verdubbelen is hier veel meer gemeengoed³³. Het bovengegeven model : 4-2-4 lijkt goed bij de Gelderse werkelijkheid aan te sluiten.

i) Om de verschillen tussen scholen te onderstrepen citeren wij uit het onderzoek van Haanstra c.s. het overzicht van bronnen voor de financiering van culturele activiteiten van basisscholen (n = 122).

Soort financiering	%
Londo-gelden	16
Ouderbijdrage	8
Gemeentelijke bijdrage	8
Londo + ouderbijdrage	28
Londo + gemeentelijke bijdrage	16
Ouderbijdrage + gemeentelijke bijdrage	9
Londo + ouderbijdrage + gemeentelijke bijdrage	15
Totaal	100

De Londo-norm wordt dus in 75% van de gevallen genoemd, de ouderbijdrage 60% en de gemeentelijke bijdrage slechts 48%, maar aan de andere kant komen gemeentelijke bijdragen veelal via subsidiëring van het aanbod, tot uitdrukking in lagere kostprijzen en niet in subsidiëring van de scholen.

De steekproef en de overige data geven aan dat onze proeve van een model te optimistisch is. Afgezien van de plaatsen van niets of nauwelijks iets gebeurt met de Londo-gelden (25% cf Haanstra c.s.), waar geen eigen aanvullende middelen beschikbaar zijn (40%) of waar de gemeente niet bijdraagt zien we, als indicatie, een oplopende reeks: van Brabant (moeilijk te indiceren), Friesland (geschat op rond 6 euro), via Overijssel (7 euro) en Drenthe (bijna 8 euro) naar Gelderland waar het model (10 euro) gemiddeld genomen bijna gehaald wordt.

³² Informatie Stichting Kunst en Cultuur Drenthe, J. De Noord

³³ Informatie Stichting Edu-Art, J. Mols

Wellicht afgezien van sommige grote steden lijkt Gelderland een positieve uitschieter. En het gaat om bedragen per kind; derhalve zijn de totale verschillen opvallend groot.

5.9 De kosten van kunsteducatie in het basisonderwijs

In deze paragraaf willen wij een indicatie geven van de kosten van projecten op of ten behoeve van de scholen. Hier doen zich het duidelijkst financiële knelpunten voor. Grote schoolvoorstellingen en educatieve concerten, voor diverse scholen tegelijk, zijn weliswaar in absolute termen duur, maar komen per leerling relatief gunstig uit. Kleinschaliger aanbod, afgestemd op één of twee klassen - doorgaans vanuit educatief oogpunt effectiever - is uiteraard relatief kostbaarder. Huurt een school voor één groep van 30 leerlingen voor een kleinschalig project gedurende twee dagen een kunstenaar in, dan zal dat project minimaal aan arbeidsloon en materiaal €600,— kosten. Afgezet tegen de Londo-normbedragen (30 x 3,82 = €114,60,—) zou dit betekenen dat de klas eens in de zes jaar voor zo'n klein project in aanmerking zou komen. Als we uit hadden mogen gaan van onze proeve van een model dan zou per leerling €30 0,— beschikbaar zijn. Ook dan is nog sprake van gemiddeld twee projecten in drie jaar.

Bij de directe projectkosten komen doorgaans diverse overige kosten, zoals busvervoer en andere materiële lasten. Met name het vervoer is een probleem; de kosten zijn relatief hoog tenzij gebruik gemaakt kan worden van vrijwillig (ouder) vervoer. In met name plattelandsgemeenten betekent het bezoek aan voorstellingen of musea een extra logistieke en financiële inspanning. Ook in de grote steden kan dit het geval zijn. Sommige gemeenten hebben speciaal een bus ingezet bestemd voor museum en schouwburgbezoek door scholen. Dit zijn evenwel uitzonderingen.

Wij hebben een steekproef genomen van circa honderd projecten uit de aanbiedingen van enkele instellingen³⁴. Het resultaat daarvan moet in zoverre worden gerelativeerd dat het een gemiddeld aanbod betreft, waaronder van het type Kunstmenu. Er zitten geen opvallend arbeidsintensieve of qua materialen extra dure projecten bij. Niet meegenomen zijn de kosten van begeleiding en van vervoer. In de meeste gevallen is het aanbod reeds (zwaar) gesubsidieerd door lokale of provinciale overheden. Met andere woorden: dit is geen overzicht van de werkelijke kostprijzen, maar van de directe kosten voor de scholen. Het geeft niettemin enig inzicht in de kosten van het cultureel aanbod, in de huidige situatie afgestemd op beperkte financiële mogelijkheden in het primair onderwijs. Zowel uit eerder onderzoek als uit de actuele ervaringen van de aanbieders blijkt dat de grens van die mogelijkheden snel is bereikt. In het onderzoek naar de Stimuleringsregeling basisonderwijs kwam naar voren dat 47% van de ondervraagde scholen problemen had met de vervoerskosten. En 46% met de beperkte keuzemogelijkheden vanwege de kosten³⁵.

³⁴ Met dank aan G.M. Meijer, BMC

³⁵ Wijdenes, Haanstra, 1998, pagina 36.

Categorie	Aantal projecten	Gemiddelde prijs per kind	Aantal projecten beneden € 4,— per kind	Aantal projecten tussen € 4,— en € 10,—	Aantal boven € 10,— per kind
Drama	14	€2,42	11	3	
Literair	13	€1,39	13		
Muziek	13	€3,92	8	5	
Cultureel erfgoed	11	€3,37	8	3	
Audiovisueel	14	€4,85	7	7	
Beeldend	18	€6,23	1	15	2
Dans	16	€2,98	10	6	
	99	€3,59	58	39	2

Met als voorbeeld van een project in de derde categorie:³⁶

SCHOOLCULTUUR in het IVAK – gebied in de provincie Groningen.

Kosten op basis van één voorstelling, in dit geval Opera Zieltje:

Vijf voorstellingen voor de groepen 5-6:	€ 3.339,99
Bussen:	€ 1.830,—
Kosten IVAK: programmering, lesbrief, presentatie	€ 1.296,—
Papier et cetera:	€ 25,—
Huur theater De Molenberg:	€ 780,—
Totale kosten:	€ 7.270,99
Aantal leerlingen: 678	
Kosten per leerling:	€ 10,72

5.10 Proeve van een kostenmodel

Schematisch zien wij een doorgaande leerlijn voor ons waarin, gemiddeld genomen, per groep een aantal klassikale activiteiten plaatsvinden onder leiding van de groepsleerkracht en jaarlijks minimaal twee binnen- of buitenschoolse projecten van één van de volgende categorieën:

- kleinschalig, lage kosten (minder dan €4,— per leerling);
- relatief groot, hogere kosten (tussen €4,— en €10,— per leerling);
- groot, relatief hoge kosten (meer dan €10,— per leerling).

³⁶ Informatie: Commissie Schoolcultuur Basisonderwijs Delfzijl

In schema gezet zou de cultuurcarrière van een leerling - tezamen met de activiteiten die de groepsleerkracht zelf organiseert - er als volgt uit zien:

	Project 1	Project 2
Groep 1	Categorie < € 4,—	Categorie < €4,—
Groep 2	Categorie < € 4,—	Categorie €4,— €10,—
Groep 3	Categorie < € 4,—	Categorie < €4,—
Groep 4	Categorie €4,— -€10	Categorie €4,— €10,—
Groep 5	Categorie < € 4,—	Categorie < €4,—
Groep 6	Categorie > €10,—	Categorie €4,— €10,—
Groep 7	Categorie €4,— €10	Categorie €4,— €10,—
Groep 8	Categorie €4,— €10	Categorie > €10

Gemiddeld zou er per groep per leerling jaarlijks, en minimaal berekend, circa € 13,— beschikbaar moeten zijn, afgezien van vervoers en andere omringende kosten, van faciliteiten op de scholen en van reguliere zaken als teken- of zanglessen. Het bovenstaande model, geconfronteerd met het, nog geïdealiseerde beschikbare bedrag van € 10,— per leerling (conform ook de vanuit Drenthe gesuggereerde € 15,—) maakt de thans aanwezige spanning wel duidelijk.

Samenvattend:

In de huidige bekostigingssystematiek speelt de Londo-norm een centrale rol: gemiddeld kan een school volgens deze norm jaarlijks per leerling € 3,82 aan cultuureducatie besteden. Uit eigen middelen, zoals ouderbijdragen kunnen scholen hieraan iets toevoegen. Voor veel scholen is € 2,— per leerling dan al veel. Wij stelden premisses op voor nadere analyse van de gemeentelijke uitgaven. Hoewel het totale beeld per gemeente zeer verschillend is geldt voor veel gemeenten dat zij de Londo-norm per leerling aanvullen. Sommige provincies doen dit ook. Het beleid loopt evenwel zeer uiteen. De stimulansen van het Rijk via het Actieplan Cultuurbereik en het Project Cultuur en School bevatten geen specifieke bijdragen aan het primair onderwijs. Alle gesignaleerde verschillen tussen scholen, gemeenten en provincies cumuleren. De kosten (rechtstreeks en indirect) van cultuureducatieve projecten worden door de scholen als hoog ervaren en vormen in de praktijk een belemmering voor kwantiteit en kwaliteit van de cultuurprojecten.

NAAR EEN RAAMPLAN CULTUUREDUCATIE PRIMAIR ONDERWIJS

In dit hoofdstuk geven wij enige randvoorwaarden en premisses aan voor een 'raamplan' cultuureducatie primair onderwijs, met name met het oog op de werkzaamheden van de Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs. Vervolgens schetsen wij, op basis van een samenhangend geheel van structuur en projecten, de kansen en de knelpunten. Dit volgens de driedeling: onderwijsstructuur, culturele projecten en de samenhang daartussen. Wij geven soorten van mogelijke maatregelen aan.

6.1 Randvoorwaarden en premisses

Om tot een betekenisvolle indicatie te komen van de wenselijke en mogelijke besteding van de door het Kabinet gereserveerde gelden voor versterking van de cultuureducatie in het primair onderwijs, maar zonder dat wij al te uitgebreid ingaan op de inhoudelijke aspecten van bestedingsvarianten, hebben wij een aantal aannames en mogelijke randvoorwaarden geïntariseerd.

- a) Onze aanname is dat de regering een zodanige stimulans aan de cultuureducatie geeft dat sprake is van een substantiële ontwikkeling binnen het Nederlandse basis-onderwijs. Wij gaan ervan uit dat hier de basis wordt gelegd voor de verdere culturele vorming in het voortgezet onderwijs, inclusief het vmbo. Omgekeerd: het rendement van het aanbod in het voortgezet onderwijs neemt exponentieel toe als er een tevoren een beter fundament is gelegd.
- b) Wij gaan ervan uit dat, gelet op de grote onderlinge verschillen die er nu per school in Nederland optreden, de regering een min of meer gelijke, minimale, basis voor iedere school wil stimuleren.
- c) Het Nederlandse onderwijsbeleid laat de scholen in toenemende mate vrij in hun beleid en in de besteding van middelen. Voorts is actueel leidend beginsel dat de schoolbesturen niet méér, maar minder worden belast met wet- en regelgeving. Onze aanname is dat een regeling wordt ontworpen die aan deze criteria voldoet.
- d) Anderzijds zal het nieuwe beleid weglekeffecten moeten voorkomen: gelden van het Rijk moeten de cultuureducatie versterken; zij mogen niet leiden tot het daardoor opdrogen van lokale fondsen. De beschikbare rijks gelden zouden een multiplier-effect moeten hebben: dat wil zeggen dat zij op die plaatsen en op zodanige wijze worden ingezet dat zij zich laten combineren met andere geldstromen en een aantoonbaar stimulerend effect hebben op het totaal van de kunsteducatie. Convenanten hierover zijn zinvol, maar leiden wellicht tot te veel ambtelijke belasting. Hoe dan ook wij gaan uit van een multipliersysteem: de eigen bijdrage versterkt door een aan de omvang van de eigen inzet gerelateerde premie.

e) Wij gaan uit van de volgende rolverdeling:

Provincies en de grote steden zorgen voor de 'verzorgingsstructuur: het bestaan van de steunfunctie-instellingen, de ontwikkeling en het aanbod van grootstedelijke en bovengemeentelijke projecten.

Gemeenten financieren de plaatselijke kv-instellingen en eventuele consultants en subsidiëren de scholen in hun uitgaven aan specifieke cultuureducatieve projecten.

Scholen betalen vanuit de eigen begroting een redelijk aandeel in de kosten van de projecten, betalen de materiële lasten per locatie en zetten leerkrachten in ter begeleiding. Het feitelijke aandeel van de scholen zou minimaal op het niveau van de hierboven in hoofdstuk 6 beschreven norm voor niet-materiële uitgaven cultuur moeten liggen.

f) Het door het kabinet geormerkte geld voor cultuureducatie in het basisonderwijs zal vooral tot zijn recht komen als het rechtstreeks een aanjaagfunctie heeft voor de lokale projecten per school. Men kan bijvoorbeeld aan een vouchersysteem denken. De vraag is waarop het accent komt te liggen.

Wil de regering vooral impulsen geven aan huidige voorbeeldscholen die hun voortrekkersrol kunnen uitbouwen als stimulans voor anderen?

Gaat het vooral om het prikkelen van scholen die nu juist weinig cultuureducatie bieden?

Of gaat de voorkeur uit naar een generiek systeem?

Wij gaan hier uit van de laatste optie. De functie van de stimuleringsmaatregelen is dan: waar geen projecten plaatsvinden kan een minimum aanbod tot stand komen. Waar gering of gemiddeld aanbod is kan dit uitbreiden tot een meer substantieel aanbod. Scholen c.q. gemeenten die nu al hoog scores kunnen premies krijgen om als voorbeeld te kunnen functioneren en pilot projecten te helpen ontwikkelen.

6.2 De Tak en de Bloesem: structuur en projecten

6.2.1 De methodiek: samenhang tussen structuur en projecten

De scholen hebben hun schoolplan, waarin opgenomen het onderdeel kunst en cultuureducatie. Wij leggen er de nadruk op dat het hebben en uitvoeren van dit deelwerkplan c.q. het op systematische wijze uitvoering geven aan de invulling van de vrije ruimte ten behoeve van cultuureducatie de grondslag moet vormen voor cultuureducatieve activiteit van de scholen.

Structurele inbedding is wezenlijk. Daarop komen wij hieronder terug. Tegelijkertijd wijzen wij, mede gehoord de diverse informanten, op het grote belang van incidentele cultuurconfrontaties; bij wijze van spreken: eerder ontregelend dan te geregeld. Die confrontaties (projecten op school, schouwburgbezoek, museumbezoek et cetera) passen in het werkplan, maar zij zijn bij voorkeur verrassend, onvoorspelbaar, prikkelend van karakter. Wij hanteren voor de samenhang tussen structuur en projecten de metafoer van de takken en de bloesem.

Zonder takken geen bloesem, maar zonder bloesem komt de boom niet tot leven. Samenwerking tussen de onderwijswereld (de structuur) en de aanbieders van kunst en cultuur (de projecten) is daarom van direct belang.

6.2.2 Kansen en knelpunten

6.2.2.1 Werken aan structuur en expertise binnen de school

Kansen

Veel scholen hebben de ambitie om kunst en cultuur een plek te geven in het onderwijsaanbod. De ontwikkeling van het Kunst- en Pabo-project geeft hieraan extra perspectief. Eens te meer geldt dat voor het advies van de Commissie Wijnen met betrekking tot de kerndoelen in het primair onderwijs. Hoewel sommigen er het risico in zien dat de kunstvakken aan aandeel inleveren, geeft het scholen juist ook de ruimte om verder te gaan, eventueel zelfs om zich met cultuur te profileren. Méér specifiek:

De Pabo's.

‘Door in het curriculum structurele aandacht te geven aan kunst- en erfgoededucatie kunnen Pabo's docenten in spé opleiden tot cultuuroverdragers (...). Vorig jaar beten vijf voorhoede-Pabo's het spits af, dankzij een vervolgsubsidie van het ministerie van OC&W konden dit studiejaar maar liefst dertien nieuwe opleidingen zich bij het pilotproject aan-sluiten’. Aldus de Nieuwsbrief Pabo's en Cultuur, najaar 2002³⁷.

Het project beoogt studenten zicht te geven op cultuureducatie in het basisonderwijs³⁸. Als dit project een succesvol vervolg krijgt, biedt dit nieuwe kansen op structurele inbedding van kunst en cultuur in het primair onderwijs, zij het dat de effecten pas op een termijn van circa tien jaar kwantitatieve betekenis kunnen hebben.

Huidige leerkrachten.

In de mate dat de huidige leerkrachten oog en oor hebben voor cultuuroverdracht zijn alle prikkels (financieel, wat betreft de vrije ruimte, vanuit het cultuuraanbod) eens te meer welkom en effectief.

Lerarenopleidingen kunstvakken.

Zoals de Pabo's een tijd lang de invalshoek kunst en cultuur lijken te hebben verwaarloosd zo hebben de lerarenopleidingen in de kunstvakken weinig of geen aandacht besteed aan het primair onderwijs. Men begint nu echter oog te krijgen voor die leemte, zoals onder meer blijkt uit het initiatief vanuit de conservatorium-wereld tot speciale scholing ten behoeve van primair onderwijs. Mede vanuit het project ‘Beroepskunstenaars in de Klas’ wordt het kunstvakonderwijs verder geprikkeld tot het ontwikkelen van een post-academisch aanbod dat leidt tot een bevoegdheid c.q. deelbekwaamheid in het primair onderwijs.

³⁷ Nieuwsbrief Pabo's en Cultuur, Utrecht, najaar 2002.

³⁸ Zie bijvoorbeeld Uitvoeringsplan Cultuur en School-Pabo's, Fontys Pabo Eindhoven.

Beroepskunstenaars in de klas.

Het project 'Beroepskunstenaars in de Klas' blijkt zowel aan de kant van de kunstenaars als in het primair onderwijs aan te slaan. Het project biedt kunstenaars, al dan niet in de WIK, extra kansen op werk en inkomen, het ontwikkelt feitelijk inzet vanuit de kunstensector in het primair onderwijs en het helpt te voorzien in extra menskracht waar het leerkrachtentekort nu mede een rem vormt op de cultuureducatie.

Nieuw arbeidsmarkt- en personeelsbeleid onderwijs.

Het door het kabinet ingezette beleid tot verdere flexibilisering en differentiatie van het arbeidsmarkt- en personeelsbeleid³⁹ biedt, bijvoorbeeld door nieuwe kansen voor zij-instromers en het vervangen van algemene bevoegdheden door deelbekwaamheden, perspectief voor de inzetbaarheid van mensen voor wie de drempel tot dusverre te hoog is om zich als leerkracht aan te bieden.

Dit heeft ook effect op de inzetbaarheid van kunstenaars en kunstdocenten, zoals de projecten 'Beroepskunstenaars in de Klas' en 'Vliegende Brigades' duidelijk maken⁴⁰. Het arbeidsmarktbeleid is nog om een andere reden relevant. Het kabinet wil er alles aan doen om de arbeidsmarkt voor onderwijsgeevenden weer aantrekkelijk te maken. In de Enveloppenbrief wordt voorgesteld vanaf 2006 €100 miljoen aan extra middelen beschikbaar te stellen:

- voor het faciliteren en stimuleren van de scholen;
- het aantrekkelijker maken en vergroten van de toegankelijkheid van het beroep;
- het verbeteren van het opleidingsstelsel⁴¹.

Goede voorzieningen voor een cultureel klimaat in de school en voor bijscholing op het gebied van kunsten en erfgoed kunnen bijdragen aan de aantrekkelijkheid van het onderwijsvak.

Knelpunten

Pabo's.

- Als het Pabo-pilot een experiment blijft en geen structurele, algemene voortzetting krijgt verzandt de nieuwe aanpak. Pabo-studenten behoeven stimulansen om ook zelf op onderzoek uit te gaan in het kunst- en cultuuraanbod.
- In het veld wordt gesignaleerd dat de begeleiding van Pabo-studenten in stageprojecten intensieve aandacht vraagt die de formatie veelal te boven gaat. Omdat dit in de praktijk een wezenlijke hindernis kan zijn voor ckv-trajecten in de Pabo valt te overwegen hierin extra faciliteiten te bieden.

³⁹ Brief van de minister van OC&W aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal d.d. 2 december 2002, AN/BAP/2002/60597: plan van aanpak Arbeidmarkt- en Personeelsbeleid.

⁴⁰ Idem, pagina 15.

⁴¹ Enveloppebrief (noot 1).

Huidige leerkrachten.

Bij veel huidige leerkrachten ontbreekt de actuele kennis om de eerste verantwoordelijkheid voor cultuureducatie te kunnen waarmaken. Daarbij gaat het lang niet meer alleen om de traditionele vormen van kunstaanbod, maar ook om zaken als erfgoed, wereldmuziek, moderne media en aansluiting bij een multiculturele samenleving. Hiertoe is een gericht bijscholingsaanbod op vrijwillige basis nodig, niet alleen ten behoeve van de nu al op cultuuroverdracht gerichte groepsleerkrachten, maar ook van hun minder betrokken collega's.

Daarnaast is er in belangrijke delen van het land een groot tekort aan leerkrachten hetgeen de cultuureducatie in het primair onderwijs extra onder druk zet. Ondanks het aanboren van de zogenoemde stille reserve, herintreders en zij-instromers verwacht het ministerie van OC&W in 2006 een tekort van 21.000 fulltimers⁴². 'Dat benadrukt alleen nog maar de noodzaak om het onderwijs op een andere manier te organiseren en om aan de slag te gaan met andere soorten onderwijspersoneel (functiedifferentiatie), aldus de minister in de brief aan de Tweede Kamer. In dit knelpunt liggen derhalve tevens de hierboven aangeduide kansen voor kunstenaars en andere professionele aanbieders van cultuureducatie.

Lerarenopleidingen kunstvakken.

Binnen de lerarenopleidingen c.q. het kunstvakonderwijs, heeft kunsteducatie in het primair onderwijs nog geen prioriteit⁴³. Het aanbod van de opleidingen is, vooral in hun na-, bij- en opscholingstrajecten, in dit opzicht beperkt, het is onoverzichtelijk, uiteenlopend in zwaarte en allerm minst afgestemd op maatwerk dat aan kan sluiten op individueel assessment.

Beroepskunstenaars in de Klas.

Hoewel het project 'Beroepskunstenaars in de Klas' perspectiefvol lijkt zet het tot dusverre in kwantitatief opzicht nog onvoldoende zoden aan de dijk. Met een resultaat van circa 80 kunstenaars in 2003 en naar verwachting 100 in 2004 kan men nog niet spreken van een betekenisvolle bijdrage, noch in het leerkrachtentekort noch in cultuureducatief opzicht. Versterking van de impuls is wenselijk.

Nieuw arbeidsmarkt- en personeelsbeleid onderwijs.

Als de door de regering voorgestelde maatregelen van kracht worden zullen de effecten in de cultuureducatie mede afhankelijk zijn van de vraag of lerarenopleidingen en het beroepsvelden van kunstenaars en kunstdocenten daarvoor klaar zijn. Dat is tot dusverre niet het geval, zoals hierboven aangegeven.

Expertise en vraagarticulatie.

Steunfunctie-instellingen en culturele instellingen werken vooral aanbodgericht, bijvoorbeeld in de vorm van Kunstmenu's. In veel gevallen is daar niets op tegen, zolang het landt in een zekere bedding. De nadruk moet echter, méér dan nu het geval is, op die bedding komen te liggen.

⁴² Brief PAAP, pagina 2.

⁴³ Melding kan evenwel worden gemaakt van een kwaliteitsinvestering op het gebied van de muziek in het primair onderwijs. Voor de periode 2001 – 2004 hebben de Nederlandse conservatoria allerlei projecten in ontwikkeling. Hiervoor is €1,9 miljoen beschikbaar. Zo is er een project gericht op een educatieve minorstudie voor-instrumentenisten/vocalisten en één op de specialisatie uitwerking PABO-gecombineerd met muziekvakopleiding.

Dat betekent dat de articulatie van de vraag moet worden versterkt. Dat is een lastig punt als het de school ontbreekt aan een uitgewerkt deelwerkplan, aan eigen deskundigheid of zelfs aan voldoende personeel.

Het lijkt zonder meer noodzakelijk maatregelen op het gebied van scholing te nemen. Om de gedachten te bepalen geven wij daarvoor enkele suggesties, die door de Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs nader kunnen worden ingevuld, uitgewerkt, aangevuld of van alternatieven voorzien:

Maatregel 1.

Voortzetting van de Pabo-Cultuur pilot en structurele beschikbaarheid van vouchers voor Pabo-studenten om de gang naar musea, concertzalen en schouwburgen aan te moedigen door het weghalen van financiële belemmeringen.

Maatregel 2.

Permanent aanbod van cultuureducatieve bijscholing, van opfriscursussen tot meer diepgaande bijscholing, voor leerkrachten in het basisonderwijs. (Gezien de werkdruk en het leerkrachtentekort bijvoorkeur op een bijzonder aantrekkelijk wijze in het weekeinde aangeboden, bijvoorbeeld in de vorm van cultuurweekenden leerkrachten basisonderwijs.)

Maatregel 3.

Project om het aanbod van de lerarenopleidingen kunstvakken, met name in het post-academische circuit, goed in beeld te brengen, af te stemmen op de eisen van het primair onderwijs en af te stemmen op bovengenoemde maatregelen in het kader van nieuw arbeidsmarkt- en personeelsbeleid.

Maatregel 4.

Om de vraag vanuit de scholen zelf, gebaseerd op eigen visie en eigen werkplan, beter te kunnen articuleren is er per basisschool gerichte expertise en cultuurcoördinatie nodig. Men kan denken aan een 'kunstinkoper', aan groepsleerkrachten met extra verantwoordelijkheid voor het deelwerkplan kunst en cultuur en, bij ontstentenis van dergelijke coördinatoren, een kunstenaar of ander expert van buiten die in die rol kunnen worden ingehuurd. Het vrijstellen van een leerkracht dan wel inhuren van een kracht voor een of twee uur per week kan al een grote stimulans betekenen. De gedachte aan deze faciliteit is in onze gesprekken met velddeskundigen meermalen naar voren gekomen en onderstreept.

NB. Maatregel Kunstenaars in de Klas: hierop komen wij in het volgende onderdeel terug.

6.2.2.2 Van structuur naar projecten: afstemming cultuur en onderwijs

Kansen

Zie boven.

Knelpunten

Hierboven is aan de orde geweest dat de kennis van cultuureducatie binnen het primair onderwijs beperkt is. Dit komt naar voren in onze consultaties in het onderwijsveld en bij steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming. Bij het opstellen van deelwerkplannen komt die beperking tot uiting. De gebruikelijk weg: hulp van de schoolbegeleidingsdienst is niet altijd aanwezig. Sommige schoolbegeleidingsdiensten hebben specifieke kennis in huis; andere niet. Veelal wordt de rol van de schoolbegeleidingsdiensten in deze overgelaten aan de steunfunctie-instellingen kunstzinnige vorming. Voor een goede inbedding van de cultuureducatie in het onderwijs zou de rol van de schoolbegeleidingsdienst daardoor echter niet mogen wegvallen, ook als de expertise van buiten komt.

Voor kinderen in het primair onderwijs is de context van het gezin van grote invloed op hun receptie van kunst en cultuur. Als niet op een of andere wijze het thuisfront geïnformeerd en enthousiast gemaakt wordt komt de effectiviteit van de projecten gemakkelijk in de lucht te hangen⁴⁴.

Maatregelen

Aan de Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs om op dit gebied oplossingen aan te dragen. Als een mogelijke oplossing voor genoemde knelpunten suggereren wij bijvoorbeeld het stimuleren van samenwerking tussen de steunfunctie instellingen kunstzinnige vorming, de onderwijsbegeleidingsdiensten, de professionele kunstinstellingen, de professionele erfgoedinstellingen, de gemeenten en de (koepels van) scholen. Waar mogelijk ontstaan lokale of regionale kunsteducatieve knooppunten waarin betrokkenen samenwerken en tot integratie komen van: visies van scholen, de vraag vanuit de scholen, didactische expertise, professioneel culturaanbod en gemeentelijk beleid met betrekking tot cultuurparticipatie. Om het beleid van de scholen zelf te versterken is daarnaast de maatregel wenselijk om ckv coördinatie-uren mogelijk te maken.

Maatregel 5.

Dit vraagt om subsidies voor het ontwikkelen en onderhouden van cultuureducatieve knooppunten primair onderwijs op regionale of grootstedelijke schaal.

⁴⁴ Zie onder meer: Nagel, I., H. Ganzeboom en F. Haanstra, *Cultuurdeelname in de levensloop: de invloed van ouders, school en de buitenschoolse kunsteducatie*, LOKV, Utrecht, 1996.
Asselbergs-Neessen, V., *Is dit Kunst?: kunstzinnigheid en familie*, LOKV, Utrecht, 1998.
Grooten, P., *Kunst voor ouders: van school naar huis*, LOKV, Utrecht 2000.

Maatregel 6.

Pilot: gezinsinformatie. Wij bepleiten enkele pilotprojecten waarin, via circulaire of toegangsfaciliteiten voor gezinsleden uitgebreidere ervaring wordt opgedaan met het betrekken van het gezin bij de schoolprojecten waaraan kinderen deelnemen.

6.2.2.3 De projecten: de daadwerkelijk kunstervaring

In het 'Tak-en-Bloesem' model gaan wij ervan uit dat gedurende het gehele basisschooltraject kinderen met cultuureducatief aanbod in aanraking komen. De groepsleerkracht (eventueel een vakleerkracht) zal in alle jaren conform het deelwerkplan een cultuureducatief programma afwerken. De aanname is dat deze kunstconfrontaties niet als incidenten zullen worden ervaren, maar dat zij zijn ingebed in een doorgaande lijn die ofwel een voorbereiding kan bieden op de ckv-vakken in het voortgezet onderwijs ofwel een basis voor nieuwe confrontaties in het vmbo. Dit vooronderstelt onder meer:

- een tot op zekere hoogte voor de leerling herkenbaar patroon in het aanbod;
- een optimale afstemming op de doelgroep;
- een kwalitatief goede begeleiding van de projecten;
- een aanbod dat ook in kwantitatieve zin zoden aan de dijk zet;
- zo mogelijk doorwerking in andere vakken;
- zo mogelijk presentaties en/of voorlichting die ook het gezin bereiken.

Kansen

De zogenoemde Londo-gelden, eigen middelen van de scholen en in veel gevallen een gemeentelijke en/of provinciale aanvulling bieden nu al in de praktijk vele kansen op praktische kunstconfrontaties, al zijn de mogelijkheden beperkt. Zoals gemeld is de sector kunstzinnige vorming en zijn cultuurinstellingen geleidelijk aan méér alert aan het worden op educatieve mogelijkheden in het primair onderwijs.

Dit onze consultaties blijkt dat scholen juist méér behoefte hebben aan directe cultuurprojecten naast of in de plaats van theoretische cultuureducatie.

Steunfuncties.

In de afgelopen jaren is er veel veranderd in de zogenoemde verzorgingsstructuur kunstzinnige vorming. In de meeste provincies zijn relatief sterke steunfunctie-instellingen ontstaan. Zij hebben zich meer en meer toegelegd op een actief, concreet aanbod van kunst- en cultuurprogramma's en hebben zich daarmee een positie als partner voor de onderwijswereld verworven. Ook op lokaal/regionale schaal is dit het geval, vooral waar afzonderlijke muziekscholen en creativiteits-scholen samengingen in centra voor de kunsten. Het landelijke Bureau Erfgoed Actueel verzorgt op; haar terrein impulsen naar de regionale en lokale instellingen.

Culturele instellingen.

Mede door het door de vorige regering ingezette beleid hebben culturele instellingen zich toegelegd op het ontwikkelen en aanbieden van educatieve programma's.

Orkesten, toneelgezelschappen en instellingen voor cultureel erfgoed zijn dit meer en meer als een vanzelfsprekend onderdeel van hun werk gaan zien en worden er door gemeenten, provincies en Rijk ook in gesubsidieerd.

Informatie.

Op landelijke en regionale schaal is de informatie over cultuureducatief werk en aanbod meer gestroomlijnd, uiteraard mede dankzij de mogelijkheden van internet, maar bijvoorbeeld ook door de inzet van Cultuur Netwerk Nederland dat als informatief knooppunt een belangrijke rol vervult.

Knelpunten

Primair onderwijs onderbelicht.

Vooraf ook in vergelijking met de krachtige ontwikkeling ckv in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs is de aandacht voor het primair onderwijs sterk onderbelicht. Het aanbod van steunfunctie-instellingen en van culturele instellingen is bovenal gericht op de oudere jeugd.

De vraagkant onderbelicht. Zie hierboven ad 'onderwijs'.

In de praktische sfeer doen zich hindernissen voor rond informatie en bemiddeling; deze zijn hierboven reeds benoemd.

Uit ons geldstromenonderzoek blijkt dat de scholen gemiddeld genomen veel te beperkte middelen hebben om structureel in te tekenen op projecten. De bijdragen van lagere overheden helpen hen daarbij, maar dan nog, blijven de mogelijkheden te beperkt. De verschillen per gemeente of regio zijn bovendien te groot om aan alle leerlingen in het primair onderwijs een basis aan cultuureducatie te kunnen garanderen. Het door ons gesuggereerde eenvoudige model van twee projecten per jaar is voor veel scholen al een brug te ver.

Maatregelen

In antwoord op de gesignaleerde knelpunten zijn onder meer onderstaande types van maatregelen te overwegen:

Maatregel 7.

Het aanbod van steunfunctie-instellingen en culturele instellingen dat óók, dan wel dat specifiek gericht is op kinderen in het primair onderwijs zal verder moeten worden ontwikkeld, waarbij zowel aan grootschalig (bijvoorbeeld de orkesten) als aan kleinschalig aanbod (kleine ensembles) wordt gedacht. Hiertoe valt te denken aan ontwikkel- en stimuleringsubsidies voor projecten die in directe samenwerking met scholen tot stand komen (zie overigens ook maatregel 10).

Maatregel 8.

Uitbreiding van het project 'Beroepskunstenaars in de Klas', niet alleen voor WIK-kunstenaars, maar ook voor niet-WIK-kers, waarbij ook gedacht moet worden aan kunstenaars met een 'slapende' lesbevoegdheid.

De kloof tussen cultuur en school wordt niet gedicht zolang educatief werk door veel kunstenaars en culturele instellingen als werk van het tweede plan wordt gezien.

Maatregel 9.

Een landelijk kortingssysteem. Wanneer wij als norm zouden nemen dat elke groep elk jaar tenminste tweemaal een kunstproject krijgt aangeboden (hetgeen, gelet op het aantal disciplines en de diversiteit aan genres daarbinnen, bescheiden is te noemen) dan levert dat al een inspanningsverplichting op die voor veel scholen financieel niet haalbaar is.

Wij werken daarom als voorbeeld een landelijke subsidieregeling uit die aan dit knelpunt tegemoet zou kunnen komen en waarmee het gemiddeld aantal projecten per groep leerlingen minimaal moet kunnen verdubbelen.

Als basis hiervoor kan de positieve ervaring gelden met de eerdere, tijdelijke, Stimuleringsregeling Basisonderwijs, zoals uitgevoerd door het toenmalige LOKV⁴⁵.

De regeling leidde tot een hoge mate van implementatie en genereerde veel extra middelen. In 1993, kort na de start, maakten 1530 scholen gebruik van de regeling, met in totaal 234.070 leerlingen. Het LOKV kende f 500.— aan premie toe. De scholen besteedden zelf f 1.900.000,—.

In het kort zou zo'n structurele regeling er als volgt uit kunnen zien.

Indien een school een uitgewerkt deelwerkplan schoolplan cultuureducatie kan tonen.

Indien de school projecten in huis haalt dan wel laat bezoeken.

Indien de school aan cultuureducatie, inclusief lesmateriaal, - gemiddeld over alle groepen genomen - tenminste conform de zogenoemde Londo-norm eigen middelen besteedt.

Dan verwerft de school een subsidie (al dan niet rechtstreeks te verlenen) gelijk aan het meerdere (c.q. y maal het meerdere) dat de school boven de norm uitgeeft.

Waarbij het meerdere van de eigen bijdrage van de school ook afkomstig mag zijn van gemeentelijke subsidie dan wel van ouderbijdragen (met deze regel kan worden bereikt dat gemeentelijke subsidies en ouderbijdragen beschikbaar blijven).

Waarbij een maximumsubsidie wordt gehanteerd van x euro per leerling.

Wij volstaan met deze voorbeeldregeling. Ongetwijfeld zijn diverse varianten denkbaar, maar die behoeven in dit stadium nog geen verdere uitwerking. Een continue maatregel heeft de voorkeur boven een tijdelijke stimuleringsmaatregel.

⁴⁵ J. Oostwoud Wijdenes en F. Haanstra, Een premie op Cultuur, onderzoek naar de stimuleringsregeling basisonderwijs, Amsterdam, 1994 en Vervolg Onderzoek Stimuleringsregeling LOKV, Amsterdam, 1998.

Gemeenten worden kregel van maatregelen die hen eerst uit de tent lokken en vervolgens alleen voor de kosten laten opkomen.

Ook in de uitwerking zijn weer verschillende varianten te bedenken. Vooralsnog denken wij aan de vertaling van deze subsidie in de vorm van een kortingsregeling: een plaatselijk aan te wijzen instelling ontvangt de rijksbijdrage en verrekent deze met de kunstenaars op basis van kortingsvouchers van de scholen. Door een dergelijke regeling hebben de scholen een minimum aan administratieve balast.

Maatregel 10.

In het verlengde van de huidige percentageverplichtingen aan podiumkunstinstanties valt te denken aan een bonus op het in productie nemen van cultureel-educatief aanbod voor primair onderwijs die door de diverse fondsen wordt verstrekt, wellicht in de vorm van een 50:50 matching. Daarmee worden kunstenaars en cultuurinstellingen verleid zich méér voor het onderwijs in te zetten.

Samenvattend:

Wij gaven in dit hoofdstuk enkele randvoorwaarden aan voor een plan van aanpak. Wij gingen onder meer uit van een goede rolverdeling tussen de overheden, maar bovenal van een generiek beleid (in plaats van achterstandsbeleid of pilotbeleid). Wij kozen de metafoor van de tak en de bloesem met het oog op de samenhang tussen (onderwijs)structuur en projecten. Wij schetsten kansen en knelpunten op het gebied van scholing, expertise, cultuuraanbod, financiering, samenhang tussen cultuuraanbod, steunfuncties en onderwijsveld en de rol van het gezin. Hierop volgden (voorbeelden van) mogelijke maatregelen.

NIEUWE IMPULSEN: FINANCIËLE INDICATIES

In dit hoofdstuk vatten de drie typen van maatregelen samen en geven wij hiervan een financiële vertaling, nader onderbouwd aan de hand van concrete (illustratieve) maatregelen.

7.1 Drie typen maatregelen

De door de regering voorgestane versterking van het Cultuur en Schoolproject zou voor het primair onderwijs naar onze mening vooral moeten betekenen:

- versterking van de expertise binnen het onderwijs;
- vergroting van het cultuuraanbod binnen het primair onderwijs, minimaal van één cultureel project per jaar tot twee projecten;
- versterking van het organiserend vermogen en van de samenhang tussen cultuur en onderwijs.

Samengevat komen wij tot de volgende opstelling:

- a) Type maatregelen gericht op onderwijsstructuur, zoals:
 - structureel maken Pabo-cultuur;
 - bijscholing leerkrachten primair onderwijs;
 - inrichting zij-instroomroutes/kopstudies);
 - faciliteren uren ten behoeve van schoolplan ckv.
- b) Type maatregelen gericht op afstemming cultuur en onderwijs, zoals
 - inrichting/versterking regionale knooppunten;
 - beleid gericht op gezinscontext.
- c) Type maatregelen gericht op cultuuraanbod, zoals
 - beroepskunstenaars in de klas;
 - ontwikkelsubsidies cultuuraanbod primair onderwijs;
 - kortingsregeling primair onderwijs;
 - kunsteducatie-bonus fondsen.

7.2 Toelichting

Om tot een financiële bepaling te kunnen komen hebben wij de drie typen interventies bekeken aan de hand van de gesuggereerde dan wel illustratieve maatregelen.

7.2.1 Categorie a: onderwijs c.q. structuurgericht

De op onderwijs c.q. structuur gerichte maatregelen zouden ruim 17 miljoen euro vragen, als volgt te specificeren:

Voorlopige indicatie maatregel 1: Pabo's:

Voortzetting en implementatie pilots	Stelpost €552.000,— ⁴⁶
Vouchers Pabo-studenten en studenten lerarenopleidingen ⁴⁷ 62.000 x €22,70 = €1.407.400,—	€1.407.400,—
Pabo ckv-begeleiders: Pabo's x 0,1 fte	€240.000,—

Indicatie maatregel 2: bijscholing leerkrachten primair onderwijs

Jaarlijks cursusaanbod (bijvoorbeeld cultuurweekeinden) dat voldoende aantrekkelijk is om deze bijscholing vrijwillig aan te gaan.

Ckv bijscholing: voor 1.000 leerkrachten per jaar; te rekenen met €200,— per leerkracht	€200.000,—
---	------------

Indicatie maatregel 3: impulsen zij-instroom lerarenopleidingen kunstvakken en cultureel erfgoed

In het plan van aanpak Arbeidsmarkt- en Personeelsbeleid heeft de minister van OC&W gedachten gelanceerd voor een meer open toegang tot de onderwijsberoepen⁴⁸. Hieruit vloeien mogelijk nieuwe constructies voort voor adequate zij-instroomroutes en de inrichting van kopstudies, zoals de zogenoemde derde module van de cursus Beroepskunstenaars in de Klas.

Stelpost voor een nog nader uit te werken stimuleringsregeling zij instromers en inrichting kop opleiding	€1.000.000,—
---	--------------

Indicatie maatregel 4: uren ten behoeve van schoolplan cultuur

Faciliteren van uren ckv-coördinatie/ inkoop

1 uur per week per school: bij 7.000 scholen x €2.000,—	€14.000.000,—
---	---------------

⁴⁶ InformatieCultuurnetwerk.nl.

⁴⁷ Er zijn veertig Pabo's (zie <http://www.paboweb.nl>). In 2002-2003 hadden zicht ruim 62.000 studenten ingeschreven voor pedagogisch onderwijs, inclusief de lerarenopleiding.

⁴⁸ Brief inzake plan van aanpak Arbeidsmarkt- en Personeelsbeleid, ministerie van OC&W d.d. 2 december 2002, pagina 27 en verder.

7.2.2 Categorie b: afstemming cultuur en onderwijs

De maatregelen gericht op versterking van afstemming van cultuur en onderwijs kunnen kleinschaliger of grootschaliger van aard zijn. In het eerste geval valt te denken aan circa €600.000,— als volgt te specificeren:

Maatregel 5: pilot projecten lokale/regionale knooppunten cultuureducatie

Gedacht wordt aan het aanwijzen van een coördinerend medewerk(st)er die met name de onderlinge afstemming tussen de diverse instellingen weet te verzekeren. Onze voorlopige indicatie is gebaseerd op een 50-tal regio's waar de coördinatiefunctie 50/50 wordt gedeeld door de regio en het Rijk en waarbij wordt uitgegaan van circa één dag in de week coördinatie:

50 regio's x €10.000,— ad. €20.000,—	€500.000,—
--------------------------------------	------------

Maatregel 6: pilot gezinscontext

Ten behoeve van informatiemateriaal en eventuele toegangsfaciliteiten om de sociale omgeving van het kind bij de culturele vorming te betrekken.

6 pilotprojecten ad. €20.000,—	€120.000,—
--------------------------------	------------

7.2.3 Categorie c: gericht op cultuuraanbod c.q. projectgericht

Met het type maatregelen gericht op het projectmatige cultuuraanbod zou ruim 10 miljoen euro zijn gemoeid, aan de hand van onderstaande maatregelen te specificeren:

Maatregel 7: project Beroepskunstenaars in de Klas, bijscholing en bemiddeling.

Bijscholingsaanbod voor jaarlijks 200 à 300 kunstenaars ad. €3.500,—	€875.000,—.
Bemiddeling en presentatie	€75.000,—.

Maatregel 8: versterking cultuuraanbod primair onderwijs

Ontwikkelsubsidies, voor nieuw in samenwerking met scholen primair onderwijs te ontwikkelen aanbod kunsten en erfgoed, te matchen met eigen bijdragen cultuurinstellingen en subsidies gemeenten

Te reserveren ten behoeve van 50 projecten ad. €10.000,—	€500.000,—
--	------------

Maatregel 9: kortingsregeling cultuureducatie primair onderwijs

Bepleit kan worden de invoering van een structurele kortingsregeling, vergelijkbaar met de tijdelijke Premiereregeling zoals destijds uitgevoerd door het LOKV. Op basis van de huidige beschikbare bedragen bij het vmbo en de basisvorming in het vwo gaan wij vooralsnog uit van €5,70 per leerling⁴⁹.

Huidige voucherregeling	Per leerling	Totaal per jaar
Basisvorming vwo, havo, vmbo	€5,70	400.000 x
		200.000 x
Studiehuis: 1 leerjaar vwo, havo, vmbo	€22,70	8.000 x
Studenten Pabo's, 1 leerjaar	€22,70	
Ckv-docenten alle hierboven genoemde onderwijstypen	€22,70	Niet bekend, circa 4 per vestiging
Primair onderwijs	Nihil	Nihil

Indicatie voor het primair onderwijs

Bij een maximaal gebruik en een maximum van €5,70 1,5 miljoen leerlingen ad. €5,70	€8.550.000,—
---	--------------

Maatregel 10: bonus cultuureducatie via de fondsen

Uitgaande van een toevoeging van 2% aan de budgetten van de voornaamste fondsen komen wij tot de volgende opstelling:

Fonds Scheppende Toekomst	1.558	31.000
Fonds Podiumkunsten en Amateurkunst	11.787	236.000
Fonds Podium Programmering en Marketing	2.500 (?)	50.000
Fonds Beeldende Kunst V en B	20.553	411.000
Mondriaanstichting	10.493	210.000
Fonds voor de Letteren	4.782	96.000
		1.034.000

⁴⁹ onderstaande gegevens ontleend aan informatie van het Bureau Cultureel Jongeren Paspoort, februari 2003.

LIJST VAN REFERENTEN

Onderstaande personen zijn ons door middel van interviews, het invullen van vragenlijsten, het deelnemen aan een expertmeeting of anderszins behulpzaam geweest bij het verzamelen en screenen van informatie. Wij zijn hen daar erkentelijk voor.

Berendse, M.J.	plaatsvervangend directeur Directie Kunsten, ministerie van OC&W, projectleider cultuur en school
Breek, J.	educatief medewerker afdeling Onderwijs, gemeente Alphen aan den Rijn
Brouwer, J.	directeur Kunstencentrum, Groningen
Dansschutter de, T.	Bureau Erfgoed Actueel
Doufikar, F.	beleidsmedewerker en coördinator kunst en cultuureducatie, gemeente Hilversum
Friesen, I.	ministerie van OC&W, Projectgroep Cultuur en School
Giesbers, J.	beleidsmedewerker welzijn en onderwijs, gemeente Hengelo (O)
Grooten, P.	directeur De Muzerie, Zwolle
Hagenaars, P.	directeur Cultuurnetwerk.nl
Hania, S.	directeur De Notenkraak, Amsterdam
Harten van, R.	algemeen directeur stichting Meervoud, Schiedam e.o
Heiden van der, M.	Kunst en Cultuur, Overijssel
Heijden, van der, W.	beleidsmedewerker cultuur, gemeente Amstelveen
Hoedemaker, T.	Bovenschools directeur openbaar basisonderwijs, 's-Hertogenbosch
Hoogen van der, Q.	beleidsmedewerker beleidafdeling Sport en Cultuur, gemeente Groningen
Hoorn van, M.	Cultuurnetwerk.nl, Hoofd Beleid en Onderzoek
Ierschot, R.	ministerie van OC&W, Directie Kunsten,
Jongmans, L.	beleidsmedewerker cultuur Vereniging Nederlandse Gemeenten
Kamphuis, M.	adjunctdirecteur Cultureel Jongeren Paspoort, projectleider CKV
Kassel van, E.	directeur Van Der Muelen-Vastwijkschool, Weesp
Knol, J.J.	ministerie van OC&W, clusterhoofd theater, plaatsvervangend projectleider cultuur en school
Koopman, A.	directeur OBS De Lisdodde voor Daltononderwijs, Emmen
Kotterer, Jr.	algemeen directeur onderwijsgroep Amstelland, Amstelveen

Kroon van der, A.	bovenschools directeur Stichting Katholiek Onderwijs, Hoofddorp
Kuiper, A.	algemeen directeur Meerkring, Amersfoort
Lagcher, F.	ministerie van OC&W, projectmanager lerarenbeleid
Liefwaard, T.	rector Hermann Wesselinkcollege, Amstelveen
Merkus, G.	beleidsmedewerker welzijn en cultuur, gemeente Gilze en Rijen
Mols, J.	Edu-Art-Gelderland, Arnhem
Moster, P.	secretaris Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs
Noord de, J.	Kunst en Cultuur, Overijssel
Nutma, I.	beleidsmedewerker beleidsafdeling Sport en Cultuur, gemeente Groningen
Oosterhoff, W.	directeur Willem-Alexanderschool, Amstelveen
Oosterhoudt van, R.	beleidsmedewerker onderwijs, gemeente Den Haag
Overbeeke van, A.	directeur Prof. Dr. Kohnstammschool, Goes
Roozendaal van, T.	Aren ut Skelpen, Oude Bildtzijl
Scheenstra, D.	beleidsmedewerker cultuur gemeente Den Haag
Schendel van, F.	beleidsmedewerker onderwijs gemeente Putten
Schipper, A.M.	hoofd afdeling..., provincie Groningen
Schut, B.	senior beleidsadviseur cultuur, gemeente Amstelveen
Slabbekoorn, H.	algemeen directeur CNS, Ede
Smit, O.	beleidsadviseur bestuursdienst afdeling Cu Za, gemeente Rotterdam
Spanjer, J.	algemeen directeur VPCO Noordwest Overijssel
Stoel, J.	SOM Tilburg
Sybusma, P.	algemeen directeur vereniging voor PCBO Noordwest Friesland
Verstappen, J.	beleidsmedewerker Cultuur en Sport, gemeente Leiden
Vliet van der, M.	directeur De Vinkenbaan, Muiderberg
Vogelezang, P.	medewerker Cultuur Netwerk.nl
Voskuilen, F.	clusterdirecteur openbaar onderwijs Haarlem-Oost
Vreeswijk, H.	adjunct-directeur SBD Amstel- en Meerlanden, Hoofddorp
Waart de, M.	hoofd SKVR Rotterdam
Wichard, E.	teamleider cluster jeugd, onderwijs, cultuur en sport, gemeente Deventer
Wagemakers, J.	voorzitter Taakgroep Cultuureducatie in het Primair Onderwijs

LITERATUUR

- Asselbergs-Neessen, V., Is dit Kunst?: kunstzinnigheid en familie, LOKV, Utrecht, 1998
- Commissie Wijnen, Verantwoording delen, januari 2002
- Cultuurnetwerk Nederland en VNG, Vragenlijst Culturele Activiteiten in het Onderwijs, Gemeentelijk beleid 2002, Utrecht 2002
- Cultuurnetwerk Nederland, De rol van Cultuureducatie bij het bevorderen van culturele diversiteit in het primair onderwijs, Utrecht 2002
- Cultuurnetwerk Nederland, diverse nieuwsbrieven
- Cultuurnetwerk Nederland, 'De rol van cultuureducatie bij het bevorderen van culturele diversiteit in het primair onderwijs', Utrecht 2002
- Cultuurnetwerk Nederland, Nieuwsbrief Pabo's en Cultuur, Utrecht, najaar 2002
- Cultuurnetwerk Nederland, Zicht op... Kunst- en cultuureducatie in het basisonderwijs, literatuur, websites en adressen, Utrecht 2001
- Diverse prospectie en brochures instellingen voor cultuureducatie
- Fontys PABO, Uitvoeringsplan Cultuur en School-Pabo's, Eindhoven 2002
- Goossens, N. en P. van der Zant, 'Naar welke verdieping wilt u?', verslag van een onderzoek naar Kunst op School in het primair onderwijs in Overijssel, Bureau ART, Gouda, mei 2002
- Grooten, P., Kunst voor ouders: van school naar huis, LOKV, Utrecht 2000
- Haanstra, Van Hoorn, De Groot, Inventarisatie-onderzoek 'Cultuur en School', deel 1: Aanbod Cultuureducatie, Utrecht 1998
- Haanstra, Van Hoorn, De Groot, Inventarisatie-onderzoek 'Cultuur en School' deel 2: Cultuureducatie op basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs, Utrecht, 1998
- Infobulletin Beroepskunstenaars in de Klas, Kunstenaars & CO, Amsterdam, januari 2003
- Jaarboek onderwijs in cijfers, Kluwer, 2002
- Konings, F. en P. van der Zant, 'Waarom doen ze het?', rapportage van een korte studie naar de motieven van scholen om culturele activiteiten te ontplooiën, Bureau ART, Gouda, oktober 2001
- Kunstweb/Muziekschool Amsterdam, Brochure Na- en Bijscholing 2002-2003, Amsterdam, 2002
- Minister van OC&W Brief aan de Voorzitter en leden Taakgroep Cultuureducatie in het primair onderwijs, (DK/CS/2002/64196).
- Minister van OC&W Enveloppebrief, aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, 1 november 2002, (FEZ/BTA/2002/5615).
- Minister van OC&W, Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal d.d. 2 december 2002, AN/BAP/2002/60597: plan van aanpak Arbeidsmarkt- en Personeelsbeleid.
- Minister van OC&W, Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer,

9 april 2002. Voortgangsbericht Cultuur en School
Ministerie OC&W, Vervolgotitie Cultuur en School, 1999
Ministerie van OC&W, Kerndoelen in het basisonderwijs, augustus 1998
Nagel, I. H. Ganzeboom en F. Haanstra, Cultuurdeelname in de levensloop: de invloed van ouders, school en de buitenschoolse kunsteducatie, LOKV, Utrecht, 1996
Netelenbos, T en A. Nuis, Cultuur en School, ministerie OC&W, SDU Den Haag, 1996
Nieuwsbrief Pabo's en Cultuur, Utrecht, november 2002
Oijen, L. van en P. van Zant, 'Wij zijn eigenlijk pas net begonnen' eindverslag van een quick scan naar de aanpak en opbrengsten van het project Cultuur en School, Bureau ART, Gouda, 1999
Onderwijs, het onderwijsbestel in hoofdlijnen, 1999 Elsevier bedrijfsinformatie
Oostwoud Wijdenes, J. en F. Haanstra, Een premie op Cultuur, onderzoek naar de stimuleringsregeling basisonderwijs, Amsterdam, 1994
Oostwoud Wijdenes, J. en F. Haanstra, Vervolgonderzoek Stimuleringsregeling LOKV, Amsterdam, juli 1998
Provinciaal Bestuur van Groningen, 'Groningen, Tweeduizenden', provinciale kunst en cultuurnota, Groningen, 2001
Provinciaal Bestuur van Zeeland, De kracht van Cultuur, Uitgangspunten provinciaal cultuurbeleid 2001-2004, Provincie Zeeland, 2001
Website <http://pabo.cultuurenschool.net>
Website <http://www.paboweb.nl>
Website www.cfi.kennisnet.nl
Website www.cfi.nl
Website www.cultuurnetwerk.nl
Website www.erfgoed.ab-c.nl
Website www.kennisnet.nl/cultuurplein
Website: www.cultuurenschool.net
Website: www.koorenhuis.nl
Website: www.oudersencoo.nl
Zant, van der P., 'Tussen Kunst en Onderwijs', eindrapportage van een strategische beleidsverkenning van het steunfunctiewerk kunstzinnige vorming, Bureau ART, Gouda, mei 1999